

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Luttinen, Jaana

Title: Talollisen elämisen ehdot isojaosta moderniin maatalouteen

Year: 2024

Version: Published version

Copyright: © 2024 kirjoittajat

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Luttinen, J. (2024). Talollisen elämisen ehdot isojaosta moderniin maatalouteen. In J. Ojala, & R. Turunen (Eds.), Uudisraivaajien maa : Ylä-Savon asutus ja elämisen ehdot (pp. 184-212). Suomalaisen kirjallisuuden seura. Historiallisia tutkimuksia, 291.
<https://oa.finlit.fi/site/books/m/10.21435/ht.291/>

Jaana Luttinen

Talollisen elämisen ehdot isojaosta moderniin maatalouteen

Muutos kaskiviljelijästä moderniksi karjatilalliseksi oli pitkä ja kivikkoinen. Tässä luvussa tarkastellaan tätä hidasta siirtymää ja perinteisen maatalouden murrosta yhden yläsavolaisen tilan näkökulmasta. Keskeinen kysymys on, mitä talollisen aseman säilyttäminen isäntäperheiltä vaati 1700-luvun isojaosta maatalouden kaupallistumiseen 1900-luvun alkupuolella. Kautta aikojen sukupolvenvaihdokset ovat muodostaneet sukutilan jatkuvuuden koetinkiven. Isännyyden siirtäminen ei ole ollut vain perheen sisäinen päätös, vaan tilan omistukseen ovat vaikuttaneet moninaiset yhteiskunnalliset tekijät lainsäädännöstä paikallisiin käytäntöihin. Myös ulkoiset paineet, kuten katovuodet ja väestökriisit, ovat vaatineet sukutilan omistajalta taloudellista joustovaraa. Suvun omistajuusketju on yllättävän usein katkennut, mutta tilan historia jatkunut.

Turva maasta ja perheestä

Ylä-Savon kaltaisilla perifeerisillä maaseutualueilla kotitaloudet eivät 1800-luvun loppupuolelle saakka yleensä tavoitelleet elinkeinoillaan voittoja, vaan jokapäiväistä leipää. Viljelijä pyrki olemaan mahdollisimman omavarainen. Agraariyhteiskunnassa maanomistajuus, perheyhteisö ja leipäviljanviljely loivat taloudellista turvaa ja jatkuvuutta, joskin talollisen toimeentulo oli vahvasti riippuvainen paikallisista olosuhteista, aikaisteknologiasta ja ruokakunnan jäsenten työkyvystä. Elintarviketuotanto toi myös valtaa suhteessa maattomaan väestöosaan. Talonpoikaiseen kriisinkestävyyteen ja joustovaraan vaikuttivat muun muassa viljelysten laajuus ja laatu, käytettävissä olevat työvälineet, sivuansiomahdollisuudet, vauraus ja luottokelpoisuus.⁶²³

Syvennyn luvussa yläsavalaisen talollisen elämisen ehtoihin isojaosta modernin maatalouden murtautumiseen. Tarkastelen talonpoikaista maanomistajuutta Iisalmen Ylemmäisen luoteisrannalle 1770-luvulla muotoutuneen Ropolan ja myöhemmin Sirviönä tunnetun uudistilan kautta keskittyen omistajanvaihdoksiin sukutilan ja perheyhteisön käännekohtina. Ylemmäinen (Ylimmäinen) sijaitsi reilu kolme kilometriä linnuntietä Iisalmen kirkolta länteen. Ropola raivattiin 1770-luvulla järven luoteisrannalle, joten vielä 1750-luvun pitäjänkartassa tilaa ei ole. Hahmotan yhden tilan omistajaketjua aikakautensa

Ylä-Savossa jokapäiväinen leipä oli pitkään leivottu kaskirukiista tai -ohrasta. Kaskan viertäjät etenivät takaperin ja vetivät palavia viertopuita palovangulla eli vierto-koukulla itseään kohti. Näin puut saatiin palamaan loppuun asti ja paloalue laajeni hallitusti. Wilhelm von Wright, *Palon viertäjät*, 1825, akvarelli. Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelma. CC BY 4.0.

Ylemmäinen (Ylimmäinen) 1750-luvun pitäjänkartassa. Olof Borgström ja Pehr Krook, 1775–1777, Geographisk Charta öfver Idensalmi Sokn i Savolax 1755–1757, RA. Karttaosa 200D Heikki Rantatuvan ja Matti Pehkonen koosteessa.

Sirviön tila (Iisalmi 9^a) (Sirvu). MMLA, Iisalmen pitäjänkartta 1921.

yhteiskunnallista taustaa vasten. Elämänkulkuanalyysin avulla selvitän, millainen joustovara maanomistajilla oli reagoida taloudellisiin kriiseihin, yhteiskunnallisiin murrokseen ja perhe-elämän taitekohtiin. Mitkä olivat talollisuuden haasteet ja miten talollinen pyrki säilyttämään asemansa?⁶²⁴ Luku sivuaa mikrohistoriallisesti monia talollisuuteen liittyviä tutkimusteemoja, kuten tilanperimyskäytäntöjä, maanjakoja, talonpoikaista kotitaloutta tuotantoyksikkönä ja sukuyhteisönä sekä talollisten resilienssiä (kriisinkestävyyttä ja joustovaraa) kriisiaikoina, mutta myös varallisuuden, luotonannon, syyntekijärjestelyjen ja avioitumiskäytäntöjen näkökulmasta.⁶²⁵

Uudistalo kantatalon liepeillä

Ropolan uudisraivaaja Antti Roponen (1745–1809) meni 1770-luvun alkupuolella naimisiin Mikko Tuovisen (1726–1791) tyttären Katri Tuovisen (1751–1809) kanssa ja muutti Ylemmäisille kotivävyksi. Mikko Tuovinen jakoi maansa ainoan elossa olevan poikansa ja kotiväyvänsä kesken pian sen jälkeen, kun perheen toinen poika oli kuollut 1773. Tuoreelle vävyille Antti Roposelle luovutettiin maat tämän puolison lapsuudenkodin pohjoispuolelta, ja Tuovisen poika Olavi (s. 1754) peri toisen puolikkaan Mikko-isänsä kuoltua. Myös Mikko Tuovinen oli tullut Ylemmäisille alun perin avioliiton kautta. Hänen apellaan Olavi Huttusella (k. 1761) oli ollut perillisinä vain tyttäriä, joten tämä oli jakanut omistuksessaan olleen Huotarin kantatilan tasan kahden väyvänsä kesken. Heistä Mikko Tuovinen asettui uudisasukkaana Ylemmäisen länsirannalle.⁶²⁶

Huttusen ja Tuovisen maanomistusjärjestelyt havainnollistavat, miten Savossa yleistä pyrkimystä jakaa perintötila tasan poikien kesken sovellettiin kotivävyihin, jos perheessä ei ollut riittävästi työkykyisiä poikia. Väinö Voionmaan mukaan tyypillisimpiä syitä ottaa kotivävy taloon oli omien poikien alaikäisyys, vähälukuisuus tai täydellinen puute. Tyttären avioituminen oli tällaisissa tapauksissa sukutilan jatkuvuuden kannalta tärkeä päätös. Lähtökohtaisesti tyttären asema lapsuudenkotinsa tulevana emäntänä oli epäilemättä vahvempi kuin jos hän olisi tullut nuorena miniänä taloon. Savo-Karjalassa oli tavallista, että tulevaksi isännäksi ajateltu kotivävy sai täydet pojan oikeudet, sillä hänelle tuli vaimonsa kautta perintöoikeus appensa kiinteään omaisuuteen. Itä-Suomessa naiset perivät yleensä vain irtainta omaisuutta ja rahaa. Lain mukaan tyttären osuus oli puolet pojan osuudesta, mutta kotiväyvin saadessa maata tämä samaistettiin poikaan. Kotivävyksi tultiin harvoin vastikkeetta. Tämän odotettiin tuovan mukanaan työpanoksensa ja ehkä irtainta omaisuutta. Köyhä vävy saattoi joutua vauraassa talossa palkollisen asemaan. Itä-Suomessa samassa taloudessa asuvien perillisten oletettiin huolehtivan vanhemmistaan, kotiväyvin appivanhemmistaan.⁶²⁷

Itäsuomalainen patriarkaalinen suurperhe hajosi tyypillisesti vanhan isännän kuolemaan, joko talon jakamisessa tai osan jäsenistä muuttaessa muualle. Eriytyminen tapahtui usein vähitellen. Pohjois-Savossa oli tapana myöntää lapsuudenkotinsa jättävälle veljelle oikeus ottaa viljaa entisen kotitalon pellosta vielä kolmena lähtönsä jälkeisenä vuonna. Ylemmäisillä Mikko Tuovisen ja Antti Roposen perheet asuivat ainakin henkikirjoittajan näkökulmasta erillisinä ruokakuntina vuodesta 1775 lähtien, mutta yhteydenpito pysyi todennäköisesti tiiviinä ja yhteistä omaisuutta saattoi edelleen olla.⁶²⁸

Lehmisavuilla Ylemmäisen Sirviössä todennäköisesti 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Taustalla niihi. Samuel Sirviön kuva-arkisto.

Ropola muodosti kameraalisesti neljäsosan Huotarin yhden manttaalin kantatilasta (Iisalmi 4). Ropolan osuus ei periaatteessa ollut mitenkään poikkeava, sillä noin joka neljännen savolaisen ja liki viidennen iisalmelaisen maakirjatalon manttaali oli yhtä suuri 1760-luvulla. Peräti 80 prosenttia iisalmelaisaloista jäi kuitenkin verotuksellisesti alle neljäsmanttaalin, joten tässä mielessä Ropola kuului tilojen suurimpaan viidennekseen. (Taulukko 22) Suuntaus yhä pienempiin manttaaleihin jatkui aina 1900-luvulle saakka.⁶²⁹ Maantieteellisesti laajat kantatilat pirstaloituivat, mutta samalla maatalous myös edistyi, mikä näkyi viljellyn pelto- ja niittyalan laajenemisena suhteessa tilan kokonaispinta-alaan.

Taulukko 22. Savolaisten ja iisalmelaisten maakirjatalojen manttaalit vuonna 1760 maakirjan mukaan (lukumäärä ja %-osuus kaikista maakirjataloista). Lähde: Winilander 2000 (1960), 219.

	Yli ¼ manttaalin taloja	¼ manttaalin taloja	Alle ¼ manttaalin taloja	Yhteensä maakirjataloja
Iisalmi lkm.	5	59	250	314
%	1	19	80	100
Savo lkm.	503	853	1 953	3 309
%	15	26	59	100

Tilojen halkominen edisti uudisraivausta, sillä vuoden 1747 asetuksen mukaan kummankin muodostetuista tilanpuolikkaista tuli olla itsekannattavia. Tilanpuolikkaat katsottiin elinkelpoisiksi vain, jos molemmissa oli riittävästi peltoa elättämään talonväki – tuottavuutta lisättiin nimenomaan peltoa raivaamalla. Perintötilojen halkomiset jätettiin usein ilmoittamatta käräjillä. Näin näyttää olleen myös Antti Roposen tilan osalta.⁶³⁰

Huotarın kantatilan kaltainen jakautuminen useaan osaan 1700-luvun kuluessa ei ollut poikkeavaa Itä-Suomessa eikä varsinkaan laajojen kantatilojen Ylä-Savossa. Suomen

länsiosassa vanhimman veljen asema tilanjatkajaksi oli vahvin, kun taas Itä-Suomessa pyrittiin perintömaa jakamaan tasan perheen pojille – ja tietysti edellytyksin kotivävyille. Tämä selittää osaltaan, miksi tilojen halkomiset olivat paljon yleisempiä maan itäosissa kuin esimerkiksi Varsinais-Suomessa. Ylä-Savossa riitti ainakin talojen takamailla yllin kyllin maata 1800-luvun alkupuolelle saakka. Vaihtoehtoisesti oli hyviä mahdollisuuksia perustaa uudistila Iisalmen pitäjän vielä liki asumattomille perukoille. Elinolot eivät siellä välttämättä olleet yhtä hyvät kuin vanhimmilla asuinpaikoilla vesireittien varsilla ja kaskelle hyvin soveltuvilla korkeilla mäkialueilla.⁶³¹ Henkikirjoissa halkomisten yleistyminen näkyy siinä, että talollissavuja (ruokakuntia) oli enemmän kuin varsinaisia taloja (talonnumeroita). Esimerkiksi Iisalmen henkikirjakylässä, johon Ropola kuului, oli vuonna 1825 jokaisen talonumeron alla keskimäärin neljä talonpoikaistaloutta. Määrä vastasi keskivertoa suhdetta Savossa.⁶³²

Isojako

Ropolan uudistilan perustaminen ajoittui samoihin aikoihin, kun Suomessa toteutettiin suurta maareformia, isojakoa.⁶³³ Ropola kuului Koljolan jakokuntaan, joka muodostui yli kahdestakymmenestä talosta. Jakokunnan alue mitattiin ja kartoitettiin vuodesta 1780 alkaen. Isojako ja siihen liittyvä verollepano saatiin Ropolan osalta päätökseen 1786. Ropolan uudeksi verotusarvoksi merkittiin isojaon selitysasiakirjoissa viisi kuudestoistaosaa manttaalia. Tila oli kokonaislaajuudeltaan noin 560 tynnyrinalaa (280 hehtaaria), josta uudispeltoa oli reilu seitsemän tynnyrinalaa (3,5 hehtaaria). Pelto oli yhtenä lohkona pihapiirin tuntumassa Ylemmäisen järven läheisyydessä. Uudispelto antoi normaalina satovuonna leipäviljan Roposen taloudelle. Isojaon päättyessä Antti Roposen talouteen kuului kolmesta neljään aikuista ja kolme alaikäistä lasta.⁶³⁴ Yleisen arvion mukaan kymmenhenkisen ruokakunnan viljaomavaraisuus vaati 2,5–3 hehtaarin vuotuisen viljellyn peltoalan 1700-luvulla.

Tilalla oli hyviä edellytyksiä myös karjanhoidolle. Niittyä Ropolalle mitattiin runsaat kaksikymmentä tynnyrinalaa (kymmenen hehtaaria) kaikkiaan viidessä lohkossa, jotka sijaitsivat muutaman kilometrin säteellä talosta. Ylemmäsillä ja tilaan kuuluneella Kivimäen ulkopalstalla kaskimaita kertyi yhteensä yli 260 tynnyrinalaa (130 hehtaaria). Kaskea oli viljelyksissä noin seitsemän tynnyrinalaa (3,5 hehtaaria), mikä vahvisti tilan viljaomavaraisuutta.⁶³⁵

Isojaon päättymisen aikaisessa henkikirjassa 1786 Antti Roponen on merkitty uudisraivaajaksi (*nybygge*). Uudisraivaajille myönnettiin verollepanon yhteydessä viidentoista vuoden verovapaus, jonka houkuttelemana pohjoissavolaiset talolliset eivät isojaossa hennoneet luopua avarista tiluksistaan, vaikka he eivät niistä läheskään kaikkea pystyneet taloudellisesti hyödyntämään. Kun vapaavuodet päättyivät, he joutuivat maksamaan aiempaa enemmän maaveroa, vaikka suuret maa-alat olivat käytännössä tuottamattomia.⁶³⁶ Tällainen oli tilanne myös Ropolassa.

Lisäksi vuoden 1800 valtiopäivillä Savon rahvas valitti verollepanojen virheellisyyttä, esimerkiksi hylkymaita oli merkittävässä määrin luettu viljelys- ja sitä kautta vero-

tuskelpoiseksi maaksi. Savon ja Karjalan läänin maaherra Olof Wibelius raportoi, että epätasainen verollepano oli aiheuttamassa laajalti verorästejä Pohjois-Savossa. Ilmenneiden epäkohtien vuoksi maakunnassa päätettiin suorittaa vero-olojen tarkistus, joka saatiin päätökseen vasta 1820-luvulla, Ropolan osalta elokuussa 1822. Tilan maavero oli vähennetty ja pantu vastaavalle osalle huokeampi metsävero. Maa- ja henkikirjasta 1830 lähtien Ropola muodosti oman kantatilansa Iisalmi 9.⁶³⁷

Ropolan uudispirttiin saatiin seitsemän lasta reilussa kymmenessä vuodessa 1774–1787. Imeväisyyskuolleisuus oli yleistä, joskaan ei Savossa niin korkeaa kuin Pohjanmaalla. Itä-Suomessa lapsia imetettiin maan länsiosaa pitempään, joten lapset eivät altistuneet yhtä varhain lehmänmaidon ja juomaveden epähygieenisyyksille. Suuren lapsikuolleisuuden vuoksi vanhempien perintöä oli jakamassa usein vain osa perheeseen syntyneistä lapsista. Roposten jälkeläisistä neljä kuoli jo varhaislapsuudessa.⁶³⁸

Itäsuomalainen tilanpito oli perinteisesti patriarkaalista. Isännitys kesti isän eliniän. Vanhan isännän kuolema oli tyypillinen perheyhteisön taitevaihe, jossa tilanpidon jatkuvuus punnittiin. Itäsuomalaisesta käytännöstä poiketen Ropolassa toteutettiin sukupolvenvaihdos isännän eläessä, sillä iältään vasta alle 50-vuotiaan Antti Roposen työkyky oli heikentynyt. Vuoden 1794 henkikirjasta lähtien hänet on merkitty työkyvyttömäksi, ja taloudesta kantoi vastuun hänen puolisonsa Katri Tuovinen aina talveen 1801 asti. Ei ollut tavatonta, että kotitalous oli emännän johdossa, jos tämän puoliso oli työkyvytön. Kyseessä oli Katri Tuovisen kotitila, jossa hän oli asunut ja työskennellyt lapsesta asti.⁶³⁹

Emännän johdossa Ropola oli myös siksi, että perheen ainoa poika oli kuollut vauvaiässä. Kuudesta tyttärestä elossa oli enää kolme. Iisalmen maaseurakunnan vihittyjen luetteloita ei ole säilynyt 1790-luvulta, mutta todennäköisesti vuosikymmenen puolivälin jälkeen Antti Roposen lapsista vanhin, parikymmenvuotias Mari (1780–1843) avioitui Joonas Iisakinpoika Honkasen (1767–1845) kanssa.⁶⁴⁰ Itä-Suomessa ja ylipäätään itäisessä Euroopassa talollisten tyttäret – varsinkin vanhimmat heistä – avioituivat tyypillisesti ja pitkään verrattain nuorina, noin 20-vuotiaina. Tämä johtui pitkälti taloudellissosiaalisista tekijöistä. Avioliittojen kautta järjesteltiin kotitalouksien työvoimatilannetta, varmistettiin talonpidon jatkuvuutta, vaihdettiin omaisuutta, solmittiin ja vahvistettiin sukujen välisiä liittoja sekä synnytetään uusia sukupolvia.⁶⁴¹ Ropolaan tarvittiin 1790-luvun lopulla kipeästi miehistä työvoimaa, kasken kaatajia ja pellon kyntäjiä. Edellisen sukupolven tapaan kotivävy kelpasi isännäksi, koska järjestely takasi tilan säilymisen suvussa. Alkuvuodesta 1801, jolloin myös Ropolan uudistilan verovapausvuodet olivat ohitse, Katri Tuovinen lahjoitti yhdessä miehensä kanssa tilan vävyllleen Joonas Honkaselle ja ”rakkaalle tyttärelleen” Mari Roposelle. Molemmat appivanhemmat olivat tässä vaiheessa ”ontuvia ja sokeita” (*halte och blind*), siis työkyvyttömiä.⁶⁴²

Lahjan ensimmäisenä ehtona oli syytinkisopimus, jonka mukaan Joonas Honkanen oli velvollinen huolehtimaan appivanhemmistaan näiden kuolemaan saakka. Heidän oli saatava vuosittain viisi tynnyrillistä viljaa sekä kaksi leiviskää suolattua lihaa, saman verran suolakalaa ja puolitoista leiviskää voita. On arvioitu, että aikuinen tarvitsi 1800-luvulla vuosittain kaksi tynnyriä viljaa elossa pysymiseen⁶⁴³, joten syytinkisopimus turvasi Antti Roposen ja Katri Tuovisen jokapäiväisen leivän saannin. Joonas Honkasen tuli myös huolehtia alaikäisistä kälyistään Reetasta ja Liisasta, kunnes nämä avioituivat.

Myötäjäisinä ja korvauksena perintöosuuksistaan luopumisesta kummallekin tuli antaa lypsävä lehmä, lammas sekä rahaa yli 16 riikintaaleria.

Kotivävy Joonas Honkanen ei saanut Ropolan isännyyttä ilmaiseksi, vaan neljän hengen syytinki muodosti tavallaan osamaksun talon kauppahinnasta. Kotivävyille olisi kuulunut periaatteessa vain se osa, joka määräytyi hänen puolisonsa perintöosan mukaan. Kuitenkin lahjakirjalla ja siihen liittyneellä syytinkisopimuksella, jossa huomioitiin muiden perillisten eli kahden kälyn tulevaisuus, Joonas Honkaselle järjestyi koko tilan isännöisyys.⁶⁴⁴

Itäsuomalainen syytinkilaitos poikkesi länsisuomalaisesta. Kiinteällä maaomaisuudella ei kaskikulttuurissa ollut perinteisesti niin suurta merkitystä kuin peltoviljelyalueella. Kaskinautinnassa korostui työvoiman merkitys. Väinö Voionmaan mukaan itäsuomalainen kansanoikeudellinen eläkejärjestelmä perustui henkilösuhteeseen, ei taloon tai maahan. Isänsä perivä poika oli työkyvyttömien vanhempiensa huoltaja ja elättäjä. Isän perintö kuului ainoastaan niille isänsä kodissa asuville pojille tai kotivävyille, jotka tarpeen tullen hoitivat ja elättivät vanhaa isäntää. Kirjalliset syytinkisopimukset näyttävät yleistyneen Ylä-Savossa vasta 1800-luvulla, kun isojaon myötä tilakohtainen maaomaisuus oli vakiintunut.⁶⁴⁵

Sukupolvenvaihdon aikaan Ropola oli kiinteän omaisuuden perusteella keskivertoa vauraampi iisalmelainen tila. Vuoden 1800 kertaluonteisessa varallisuusverotuksessa Antti Roposen perintötilan arvoksi – ja samalla koko talouden varallisuudeksi – arvioitiin 200 riikintaaleria pankin seteleinä. Pitäjän verotettu keskivarallisuus oli saman verran eli 200 riikintaaleria/henkikirjatalous, joskin itäsuomalaisittain huomattavan varakkaan kirkkoherra Johan Laguksen ja muutaman muun vauraan säätyläisen omaisuus suurensi keskiarvoa. Paikallinen talonpoikainen elintaso oli vaatimatonta herrasväkeen verrattuna. Esimerkiksi Iisalmen henkikirjakylässä, johon Ropola kuului, oli verotettu vain noin puolta talouksista. Verottaja oli arvioinut toisen puolen ruokakunnista varattomiksi, jollaisiksi määriteltiin varallisuudeltaan alle 50 riikintaalerin taloudet. Tästä syystä Iisalmen kylän verotettu keskivarallisuus oli vain 80 riikintaaleria/henkikirjatalous.⁶⁴⁶ Ropolan vauraus oli suhteellista, sillä varallisuuserot olivat 1800-luvun alun Suomessa valtavia. Iisalmi kuului köyhimpään Itä-Suomeen, joskaan ei alueen varattomimpiin

Pitäjänkarttaan 1844 merkitty Ropola eli pohjoisin asuintontti nimellä Ylemmäinen. KA, Iisalmen pitäjänkartta 1844–1846.

pitäjiin. Kaupankäynnin kannalta keskeisempi läntinen Suomi ja Itämeren rannikko-seudut olivat selvästi vauraampaa aluetta kuin Ylä-Savo.⁶⁴⁷

Vaikka tilan isännöisyys siirtyi 1801 Joonas Honkaselle, taloa kutsuttiin edelleen Ropolaksi uudisraivaajansa mukaan.⁶⁴⁸ Ropola on merkitty vuoden 1844 pitäjänkarttaan ympärillään pellot, järvenrantaniittyjä ja kaskimaita.

Toisen sukupolven velkaantuminen

Joonas Honkasen yli 40-vuotinen isännöisyys muodostui jatkuvaksi kamppailuksi velkaantumisesta vastaan. Uudistilan verovapausvuodet olivat päättyneet. Tilanpitoa rasitti alusta alkaen raskas syytinkisopimus, vaikka käytännössä siinä saattoi olla joustonvara, jos välit appivanhempiin olivat hyvät. Joonas Honkanen ei paininut talousongelmiensa kanssa yksin. Viranomaiset raportoivat, että uudistetun maaveron ensikannossa Iisalmissa jäi kymmenittäin tiloja autioksi. Maaherra Wibeliuksen mielestä verotus oli muodostunut koko läänissä epätasaiseksi ja paikoitellen kohtuuttoman ankaraksi. Hän arveli vuonna 1806, että Savon ja Karjalan läänin tilat olisivat pian perikadossa, ellei epäkohtia korjattaisi.⁶⁴⁹

Tilanpito 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä oli henkiinjäämistaistelua sodan, tautien ja nälän kurimuksessa. Talollinen tarvitsi pettuleivän lisäksi hyvää fyysistä kuntoa ja vastustuskykyä, aimo annosta sisua ja hädästä pelastavia luottosuhteita, onneakin. Iisalmissa tiedetään olleen neljä peräkkäistä katovuotta 1802–1805. Väestötilastojen perusteella myös vuodet 1806–1807 olivat ankarat ja kuolleisuus koholla. Pahimmillaan iisalmelaiset kokivat kuusi kriisivuotta jo ennen Suomen sotaa (1808–1809), joka osui keskelle useita peräkkäisiä katovuosia. Niitä riitti aina vuoteen 1813 saakka. Sota syvensi elintarviketriisiä Iisalmissa liki katastrofaaliseksi, sillä armeijoiden paikallinen huolto aiheutti viljapulaa, mikä nosti rukiin ja ohran markkinahintaa. Yhä harvemmillä tilatomilla oli varaa ostaa leipäviljansa, ja talollisillakin oli tiukkaa vähintään kevättalvesta sadonkorjuuseen. Väkilukuun suhteutettuna yksistään vuoden 1808 kuolleisuus oli Iisalmissa yli yhdeksän prosenttia ja liki vuoden 1868 tasoa.⁶⁵⁰

Pohjois-Savon maaseutuväestön sotaa edeltäneen ahdingon toi esille muun muassa nilsiäläinen talollinen Pietari Väänänen (1764–1846) kuninkaalle toimittamassa valitukseensa 1805. Väänänen luetteli maakunnan kriisiytymisen syiksi seudun hallanarkkuuden, peräkkäiset kadot ja turvautumisen hätäravintoon, isojakotoimitusten rasitukset, raskaan verotuksen, tilojen pakkohuutokaupat ja talollisten kurjistumisen kerjäläisiksi. Isojaon vuoksi oli pitänyt siirtää taloja, rakentaa asuntoja, raivata uudispeltoja ja tehdä uusia teitä. Vastaavanlainen sisältö oli Iisalmen Ruokoisilla asuneen lautamiehen PETERI Ruotsalaisen valituksessa kuninkaalle. Hänen listassaan oli mainittu myös vuoden 1803 rahanuudistuksen tuomat hankaluudet rahvaalle. Yleisesti käytettyjen valtionvelkasetelien arvo oli alentunut kahteen kolmasosaan nimellisarvostaan.⁶⁵¹

Myös virkamiesten kirjeenvaihdosta käy ilmi olojen ankaruus. Sotakeväänä 1808 maaherra Olof Wibelius kirjoitti pohjoissavolaisten nälänhädästä (*hungers nöd*). Raporttien perusteella kyse ei ollut vain köyhien ihmisten jokapäiväisestä nälästä, vaan kollektiiv-

visesta kriisitilanteesta, elintarvikkeiden äärimmäisestä puutteesta ja ongelmista saada hätäapua alueelle. Tilanne paheni, kun Iisalmessa syksyn 1808 majoittuneet molempien armeijoiden joukot vetäytyivät marraskuussa pohjoiseen ja jättivät paikallisille jälkeensä sekä hengenvaaralliset tautiepidemiat että tyhjennetyt ruokavarastot ja muut moninainen aineelliset vahingot. Pitäjä kuului pahiten sodasta kärsineisiin alueisiin Suomessa.⁶⁵²

Vuosikausia kestäneet poikkeusolot merkitsivät iisalmelaisille kotitalouksille toimeentulo-ongelmien kasautumista ja sitä kautta taloudellisen joustovaran venymistä äärimmilleen. Monien muiden lailla myös talollinen Joonas Honkanen velkaantui.⁶⁵³ Verovapausvuosien jälkeinen verotaakka oli odotettua raskaampi. Samanaikaisesti perhe kasvoi ja iäkkäät appivanhemmat olivat edelleen elätettävänä. Ennen sotaa Joonas Honkaselle ja Mari Roposelle oli syntynyt kaksi poikaa Iisakki (1797–1862) ja Heikki (1801–1875) sekä tytär Riitta Kaisa (s. 1805). Noin joka kymmenes yläsavolainen kuoli sotavuosina tauteihin ja vielä useampi oli ainakin lyhytaikaisesti työkyvyttömänä. Menehtyneiden joukossa olivat Joonas Honkasen appivanhemmat, jotka kuolivat maaliskuussa 1809 pitäjässä riehuneeseen kuumetautiin. Samalla päättyi Joonas Honkasen syytinkivelvollisuus heidän osaltaan.

Osana rauhoittamispolitiikkaansa venäläiset lupasivat korvata yksityishenkilöille aiheuttamansa aineelliset vahingot. Talollinen Joonas Honkanen laaditutti monen muun pitäjäläisen tavoin kärsimistään sotavahingoista luettelon, joka verifioitiin käräjillä ja toimitettiin maaherran kautta hallituskonseljin käsiteltäväksi. Talosta oli väkivalloin viety sotilaiden käyttöön kuivattua leipää, tynnyrillinen nauriita, sika, heiniä ja hampua sekä raudoitettua kärkyt. Rahalliselta arvoltaan Honkasen menetykset olivat keskimääräistä iisalmelaista vahinkoluetteloa pienempiä. Eniten Iisalmen pitäjässä kärsivät talot ja torpat, jotka sijaitsivat Kuopio–Oulu-tien varrella. Joonas Honkanen oli oikeutettu kymmenen prosentin vahingonkorvaukseen, joka vastasi suuruudeltaan reilua ruistynnyrillistä. Korvausten maksu viivästyi vuosilla. Korvausta ei saatu rahana, vaan sillä huojennettiin kertyneitä verorästejä.⁶⁵⁴

Suomen sodan jälkeinen köyhyys näkyi iisalmelaisissa kuolinpesissä, joista tehtyjen perukirjojen mukaan yli viidennes oli varattomia ja ylivelkaantuneita 1808–1811. Pitäjänkokouksessa keskusteltiin vakavin sävyin katovuosien vaikutuksista ja iisalmelaisen köyhtymisestä. Esimerkiksi helmikuussa 1812 laskettiin, että rästissä olivat jo neljän vuoden verot vuosilta 1808–1811.⁶⁵⁵ Iisalmen pitäjässä oli kesällä 1816 vasaran alla kruununrästien vuoksi lähes viisikymmentä tilaa. Savon ja Karjalan läänin kuvernööri Gustaf Aminoff ilmoitti senaatille, että läänin väestö oli korkeiden verojen ja ankarien katovuosien vuoksi niin köyhtynyttä, ettei pakkohuutokaupattaviksi joutuneita tiloja saatu myydyksi. Verotuksen kohtuuttomuudesta keskusteltiin useaan otteeseen Iisalmen pitäjänkokouksissa ja asiasta tehtiin valituksia kenraalikuvernöörille. Vuonna 1827 kaikki verollepanouudistuksen jälkeiset verorästit pyyhittiin Iisalmen, Kuopion, Piela-veden ja Nilsiä tilallisilta pois.⁶⁵⁶

Joonas Honkanen ei ollut yksin talousvaikeuksiensa kanssa. Suomen Talousseuran sihteerin C. C. Böckerin 1830-luvun alkupuolella keräämien tietojen perusteella pitäjässä oli tarjottu vielä 1820-luvulla noin kolmeasataa tilaa verorästien vuoksi huutokaupattavaksi ja niistä puolet myös myytiin tällä tavoin. Määrä oli huomattavan suuri verrattuna muista

Suomen pitäjistä saatuihin tietoihin. Perintötilallisena Joonas Honkasen asema lainamarkkinoilla oli kuitenkin parempi kuin Ylä-Savon seudulla enemmistönä olleiden kruununtillisten, koska perintötilallisella oli oikeus myydä tai pantata maomaisuuttaan. Kiinteää omaisuutta panttaamalla saattoi velkaisenakin saada lainaa.⁶⁵⁷ Näin toimi myös Joonas Honkanen, joka velkaantui muutaman vuoden aikana 1819–1822 rutakkolaisille Huttusen veljeksille yhteensä 265 riikintaaleria valtionvelkaseteinä. Honkasen velkakirjoihin liitetyt 4–4,5 prosentin korot olivat tavanomaisia. Velan kirjaaminen viralliseen velkakirjaan ja peritty korko viittaavat siihen, että Joonas Honkasen ja Huttusen veljesten luottosuhde ei perustunut läheiseen ihmissuhteeseen ja auttamishaluun, vaan Huttuset olivat kokeneita, riskinhallintaa ymmärtäviä luotottajia. Lainojen vakuudeksi vaaditut kiinnitykset Honkasen maatalaan toimivat luotonantajille takeena lainaamiensa rahojen takaisinsaamisesta tavalla tai toisella. Velkakirja puolestaan mahdollisti velkojen perimisen oikeusteitse.⁶⁵⁸

Syyskäräjillä 1822 Joonas Honkanen joutui kiinnittämään Ropolan Huttusten veljeksille noin 265 riikintaalerin veloista.⁶⁵⁹ Säilyttääkseen tilansa Joonas Honkanen lainasi viideksi vuodeksi itsellismies Juho Haveriselta (s. 1797) runsaat 226 riikintaaleria kolmen prosentin korolla Ropolan perintötila vakuutena. Velkakirja on päivätty 17.10.1823. Osa na velkajärjestelyjä Juho Haverinen näyttää asettuneen keväällä 1824 Ropolan Sukavanpuro-nimiseen torppaan. Torpparisopimuksessa Joonas Honkanen sitoutui maksamaan Haveriselle oppirahoina (*läreskilling*) yli 110 riikintaaleria. Velkansa Joonas Honkanen maksoi takaisin puolitoista vuotta myöhemmin talvikäräjillä 1825. Samoihin aikoihin Juho Haverinen muutti oluenpanijaksi (*bryggare*) Ouluun.⁶⁶⁰

Joonas Honkasen tilanne ei helpottunut, vaikka kertyneet verorästit oli 1827 annettu koko pitäjässä anteeksi. Käräjäoikeuden päätöksen perusteella Juho Haverinen oli vuonna 1830 oikeutettu velkomaan Joonas Honkaselta yli sadan riikintaalerin oppirahoja, joita tämä ei ollut pystynyt maksamaan. Joonas Honkanen joutui 1830-luvun alun vaikeina katovuosina myymään Juho Haveriselle neljäsosan Ropolasta. Seurasi maa-kauppojen ketju, kun Haverinen myi maan edelleen pitäjänräättäli Paavo Lindmanin (1782–1831) perillisille.⁶⁶¹ Nämä puolestaan tekivät osuudestaan kaupan lukkarin pojan Mauritz Weisellin kanssa 1835. Ketju palautui kolme vuotta myöhemmin Honkasiin, kun Joonas Honkasen vanhin poika Iisakki (1797–1862) osti velkakirjalla maan takaisin 176 hopearuplalla. Kiinnityskirjan maa-alaan Iisakki Honkanen sai 3.5.1841.⁶⁶² Vuoden 1839 henkikirjassa Ropola (Iisalmi 9) oli kokonaan Honkasten omistuksessa. Taloudenpääksi on merkitty itäsuomalaiseen tapaan vanha isäntä Joonas Honkanen. Hän oli tuossa vaiheessa jo 72-vuotias, joten käytännössä tilaa hoiti jälkipolvi.

Ropola oli saanut viimeistään 1820-luvun taitteessa kaivattua työvoimaa Joonas Honkasen kolmesta vanhimhasta lapsesta. Lasten kasvaminen alkoi kuitenkin myös tuoda lisähuolta perheellistyvän jälkikasvun toimeentulosta. Suomen sodan jälkeen Joonas Honkaselle ja Mari Roposelle oli syntynyt lisää lapsia, joista aikuisuuteen elivät Juhana (1816–1868) ja Anna Tiina (1818–1865). Vuonna 1825 Joonas Honkasen perheessä oli viisi aikuista ja kaksi alle kymmenvuotiasta lasta. Torpparin ja rengin pito osoittivat, että taloudellisista vaikeuksistaan huolimatta Ropolan tila ei ollut rutiköyhä.⁶⁶³

Iisalmen kirkkoherran Per Johan Collanin mukaan tavallisessa iisalmelaisessa talossa oli vuonna 1824 noin 8–10 henkilöä. Suurin piirtein tällainen oli Joonas Honkasen

perhe. Collanin mukaan yhdellä vaatimattomalla talolla (*på en liten egendom*) oli noin kymmenen tynnyrialaa (viisi hehtaaria) peltoa ja vastaava määrä niittyä. Tällainen talo tarvitsi työvoimaksi ainakin kaksi miestä, sadonkorjuuajkaan vähintään neljä. Nämä löytyivät Honkasilta. Kirkkoherra Collan kirjoittaa, että Iisalmessa harjoitettiin neli-vuoroviljelyä, jossa peltomaata oli kahtena aitauksena. Niistä toisessa kasvatettiin viljaa, tavallisimmin yhtä paljon ruista ja ohraa. Vuosittainen viljelyksessä oleva peltoala oli näin ollen viisi tynnyrialaa (2,5 hehtaaria). Ruis kylvettiin ainakin puolet harvempaan kuin ohra, jota kului tynnyri tynnyrialalle. Kylvöön tarvittiin näin ollen alle viisi tynnyriä siemeniä. Joonas Honkasen talous tarvitsi leipäviljaa vähintään 16 tynnyriä vuodessa, joten siemenjyvien kanssa viljaa tuli satokauden jälkeen olla runsaat 20 tynnyriä. Collanin mukaan rukiin jyväluku oli Iisalmessa keskimäärin kymmenen ja ohran 6–7, joten normaaleina satovuosina viljaa oli taloissa jopa yli oman tarpeen. Näin tuli olla, sillä rahaa tarvittiin vuotuisten verojen maksuun, suolaan ja rautaan sekä huonoihin satovuosiin varautumiseen.⁶⁶⁴

Suomen Talousseuran sihteerin C. C. Böckerin keräämien tietojen perusteella Iisalmen pitäjässä 1830-luvulla rahaa saatiin enemmän karjataloudesta kuin kaskiviljasta. Ylä-Savo oli huomattava ja perinteikäs voinvientialue Itä-Suomessa, kuten myös Ville-Pekka Kääriäinen osoittaa luvussaan 1600-luvun iisalmelaisten kaupankäynnistä. Koko maahan verrattuna alueella riitti karjalle hyvin heinää ravinteikkaista hiesumaiden rantaluhdistista ja kaskiahoilta, joita molempia oli myös Ylemmäsillä. Niittyjä ei tarvinnut raivata. Pohjois-Savossa oli vuonna 1825 enemmän nautoja niittyhehtaaria kohti kuin muualla maassa. Kirkkoherra Collanin kuvaamassa tavanomaisessa kymmenen peltotynnyrialan talossa oli kaksi hevosta, kymmenen lehmää, neljä hiehoa tai vasikkaa sekä 10–12 lammasta. Kirkkoherran tyypittelemä talo oli todennäköisesti keskivertoa vauraampi iisalmelais-talo.⁶⁶⁵ Ropolan kotieläinten määrästä ja viljellystä alasta ei ole tietoja 1830-luvulta, mutta tila vaikuttaa ainakin leipäviljan osalta olleen kannattava, jos vain kadolta säästyttiin. Joonas Honkasen taloudelliset vaikeudet juonsivat todennäköisesti liian raskaaseen verotukseen ja syytinkisopimukseen sekä 1800-luvun alkuvuosikymmenten poikkeuksellisen vaikeisiin aikoihin.

Kolmas sukupolvi tilattomiksi

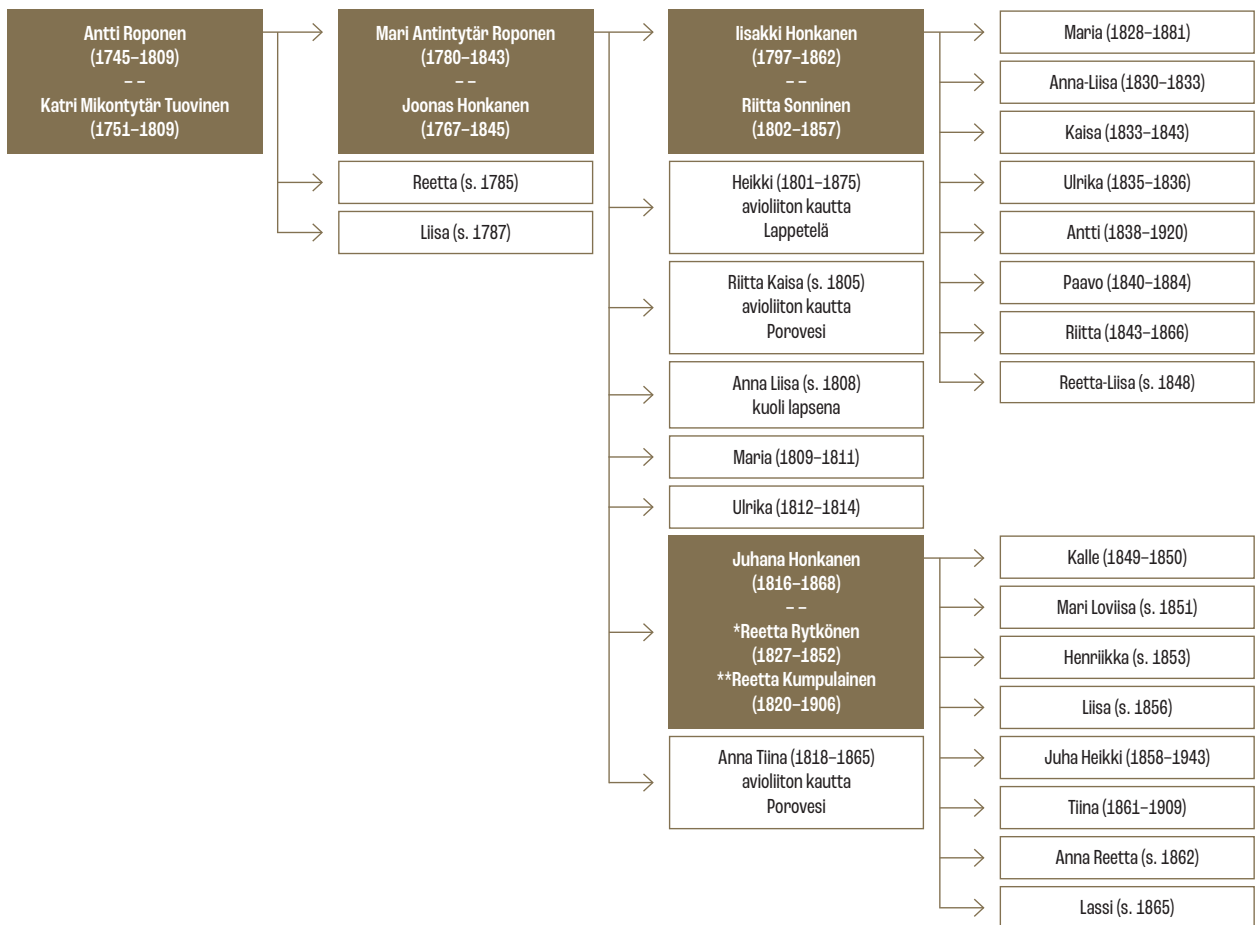
Talonemäntä Mari Roponen kuoli 1843 ja leski Joonas Honkanen kaksi vuotta myöhemmin. Myöhempien lainhuudatusten yhteydessä on maininta, että 19.12.1845 oli pidetty perunkirjoitus sekä toimitettu pesän kiinteän ja irtaimen omaisuuden jako. Kyseistä perukirjaa ei kuitenkaan ole Iisalmen tuomiokunnan eikä seurakunnan arkistossa. Syyskäräjillä 1847 todettiin, ettei perukirjaa voinut huomioida, koska siitä puuttuivat selvitysmiesten allekirjoitukset.⁶⁶⁶ Joonas Honkasen ja Mari Roposen perivät heidän kolme poikaansa ja kaksi tytärtään, pojat kaksi osaa tytärten yhtä osaa vastaan (Kuvio 13).

Sisarusparvessa vanhimman veljen asema oli tilan perijänä perinteisesti vahva Savossakin, mikä johtui osaltaan kulttuuriin kuuluneesta yleisestä vanhemmuuden kunioittamisesta, mutta myös siitä, että kaskikulttuurissa tehdyn työn katsottiin luovan

omistusoikeutta. Samaan tapaan kuin työ tuotti Savossa omistusoikeuden kaskiin, rai-
viotiluksiin, peltoihin ja niittyihin, siirtyi tilan tai tilanosan omistus sen nimiin, joka
ikänsä puolesta oli tehnyt talon eteen kauimmin töitä. Vanhimman pojan etuoikeutettu
asema ei kuitenkaan ollut Ylä-Savossa itsestäänselvyys.⁶⁶⁷ Ropolassa sekä vanhimmasta
että nuorimmasta veljestä tuli isänsä työn jatkajia.

Joonas Honkasan vanhin tytär oli talonemäntänä Poroveden kylässä. Toinen elossa
olevista tyttäristä oli vielä naimaton. Keskimmainen poika oli kotiväynä ja syytinkiso-
pimusta vastaan isäntänä pitäjän eteläosassa Mankilan talossa (Lappetelä 12)⁶⁶⁸. Iisak-
ki oli Joonas Honkasan perillisistä vanhin ja lähenteli perunkirjoituksen aikaan viittä-
kymmentä. Hän oli naimisissa Riitta Sonnisen (1802–1857) kanssa. Joonas Honkasan
kuolinpesää jaettaessa heillä oli neljä alaikäistä lasta. Ropolan tilalla asui myös Joonas
Honkasan nuorin poika Juhana. Hän oli perunkirjoituksen aikaan 29-vuotias, naimaton
ja henkikirjoissa merkitty raihnaiseksi (*bräcklig*). Vaivat eivät näytä vieneen työkyvyt-
tömyyttä, sillä Juhana laajensi maaomaisuuttaan määrätietoisesti ostamalla sisarusten
perintöosuuksia.⁶⁶⁹

Kuvio 13. Antti Roponen ja hänen jälkeläisensä Ropolassa. Väri-taustalla olevat ovat olleet Ropolan isäntinä. Piirittänyt: Jari Järvinen.

Lain mukaan tilan osaomistajalla oli lunastusoikeus pienempiin osuuksiin, kuten veljellä siskonsa osuuteen. Jos osat olivat yhtä suuret, kuten veljeksillä, lain mukaan arpa ratkaisi, jos sopujakoa ei muuten syntynyt. Laissa korostettiin, että tilaa ei tullut jakaa, jos ”se ei kestä kuin yhden asujan”. Tällä pyrittiin ehkäisemään tilojen pirstaloitumista elinkelvottomiksi.⁶⁷⁰ Jo perunkirjoituksen jälkeisenä päivänä Juhana osti velkakirjalla Heikki-veljen perintöosuuden. Kauppahinta muodostui yli 114 ruplasta ja yhdestä lypsävästä lehmästä, joka Juhanan piti luovuttaa Heikille kolmen vuoden kuluessa.⁶⁷¹ Perinnönjaossa talonpoikaistilaa ei yleensä hinnoiteltu sen täyden myyntiarvon mukaan, jottei kohtuuttomasti vaikeutettu tilan toimeentuloa. Lunastajan vastuullehan jäivät perintötilan verot sekä mahdolliset velat ja syyntinkirasitteet. Sukupolvenvaihdon sisarusuudet maksettiin usein rahana, mutta myös tavaroina, maa- ja metsäpaloista tai erilaisina nautinta- ja käyttöoikeuksina.⁶⁷²

Juhana Honkanen jatkoi perintöosuuksien hankintaa ostamalla vanhimman siskonsa perintöosuuden 40 hopearuplalla, mikä oli arviolta vajaa kolmannes Heikki-veljen saamaan hintaan verrattuna.⁶⁷³ Suhde oli suurin piirtein sama kuin siskon ja veljen välisen perintöosuuden kuului olla eli 1:2, sillä siskon perintöosuudesta oli todennäköisesti vähennetty tämän aiemmin saamat myötäjäiset.

Reilu vuosi perinnönjaosta Juhanan nuorin sisko avioitui ja muutti pois Ropolasta. Kuukautta myöhemmin, toukokuussa 1847, Juhana Honkanen osti siskonsa perintöosuuden. Kauppahinta oli runsaat 57 ruplaa eli noin puolet veljen perintöosasta. Kauppasumman Juhana maksoi käteisellä.⁶⁷⁴ Kaikkiaan hän oli tässä vaiheessa käyttänyt tilan ostoon runsaat 208 hopearuplaa. Samalla Juhana Honkanen oli velkaantunut. Vielä vuoden 1850 loppuun mennessä hän ei ollut oikeudessa pystynyt täysin osoittamaan omistusoikeuttaan osin perintönä saamaansa ja osin perintöosuuksina hankkimaansa 9/16:aan Ropolasta. Juhana Honkanen velvoitettiin kuuluttamaan asiasta kolmesti virallisessa sanomalehdessä, ennen kuin omistus vahvistettiin keväällä 1851.⁶⁷⁵ Tilan loppuosa (7/16) oli Iisakki Honkasella.

Juhana Honkanen perheellistyi heti sisarusuuksien ostojen jälkeen avioitumalla kesällä 1847 talollisen tyttären Reetta Rytkösen (1827–1852) kanssa. Isältä perityt velat ja sisarusuuksien lunastaminen olivat ajaneet Juhana Honkasen velkakierteeseen. Hän joutui solmimaan appivanhempiensä kanssa erittäin raskaan syyntinkisopimuksen selvittääkseen velkataakastaan. Honkanen sai 700 hopearuplan arvoisen omaisuuden apeltaan Kalle Rytköseltä (1790–1868) kiinnittämällä tälle 27/256 manttaalien osuuden Ropolasta. Kauppaan liittyi Rytkösen ja tämän puolison Anna Vatasen (s. 1803) sekä heidän nuorimman tyttärensä, 8-vuotiaan Anna Loviisan (s. 1840) syytinki. He muuttivat Ylemmäisille Rytkün tilalta (Ulmala 1). Iältään vielä verrattain nuorista appivanhemmista tuli huolehtia heidän kuolemaansa saakka. Myös Anna Loviisalla oli elinikäinen oikeus syytinkiin Ropolassa, ellei hän avioituisi. Juhana Honkasen oli maksettava Anna Loviisalle tämän mennessä naimisiin ”äidin ja isän perintönä” noin 114 hopearuplaa sekä muhevina myötäjäisinä lypsävä lehmä, kolmekesäinen hieho, kaksi uuhta sekä lampaantalja ja turkki, raudoitettu kirstu, rukki ja vaatteita.⁶⁷⁶

Syyntinkisopimuksen mukaisesti appivanhemmat Kalle Rytkönen ja Anna Vatanen saivat ”vapaasti ja estämättä” olla ja elää Ropolassa, kuten ”vanhemmilla oli lastensa

luona tapana”. Tämä tarkoitti todennäköisesti myös sitä, että he osallistuivat talon töihin kykyjensä mukaan. Syytingin sisällöksi sovittiin mahdollisten kiistanalaisten tilanteiden varalta, että appivanhemmat saisivat vuosittain kahdeksan tynnyriä viljaa, kaksi leiviskää voita, neljä leiviskää hyvin suolattua kalaa, kaksi leiviskää palvattua lihaa, yhden teurastetun lehmän, puoli ankkuria eli noin 20 litraa paloviinaa, naulan eli reilu 400 grammaa tupakkaa, kaksi tynnyriä perunoita, pyhä-, arki- ja petivaatteet, kahdeksan kappaletta suolaa ja naulan verran kahvia sokerin kera. Kirjallinen syytinkisopimus takasi Kalle Rytököselle ja Anna Vataselle aineellisesti huolettomat eläkepäivät ja heidän tyttärelleen hyvät mahdollisuudet avioliittoon talollisen kanssa.⁶⁷⁷

Kahvin makuun alettiin päästä 1700-luvulla. Aluksi kyseessä oli säätyläistön ja rannikkoseutujen asukkaiden nautintoaine, mutta vähitellen kahvinjuonti yleistyi myös sisämaassa ja alemmissa yhteiskuntaryhmissä. 1800-luvun lopulla kahvia kului jo liiki kaikissa kotitalouksissa pyhä- ja juhlapäivinä. Seuraavalla vuosisadalla kahvi alkoi virkistää myös arkea. Tässä kahvituokiolla Puumalan talon väkeä. Kauko Ruotsalainen (s. 1934) pitää isänsä Vilho Ruotsalaisista (s. 1907) kädestä. Äiti Hellin Ruotsalainen (s. 1912) kaataa kahvia. Kahvit on katettu risukarhin päälle. Vasemmalla näkyy nauriin naatteja. Valokuvaaja: Ahti Rytökönen, 1930-luvun loppupuoli, Varpaisjärvi, Pitkälänmäki. Jyväskylän yliopisto, Avoimen tiedon keskus, Tiedemuseon kokoelmat.

Vain parikymppinen Reetta Rytönen synnytti kaksi lasta, joista toinen kuoli vuoden ikäisenä. Juhana Honkasesta tuli leski vuonna 1852 vain kolmen avioliittovuoden jälkeen, mutta hän meni jo samana vuonna naimisiin talollisen tyttären Reetta Kumpulaisen (s. 1820) kanssa.⁶⁷⁸ Lain mukaan uusi avioliitto oli miehille mahdollinen puolen vuoden päästä leskeksi jäämisestä. Toisesta avioliitosta syntyi neljä lasta.

Ropola oli vaikeaa, ellei jopa mahdotonta, jakaa kahden velkaisen veljen kesken elinkelpoiseksi tilaksi. Itsekannattavuusperiaate määriteltiin laissa viimeisen kerran 1852. Tilan jakaminen pienemmäksi kuin neljännesmanttaalin kokoiseksi edellytti, että vähintään viiden, vuodesta 1864 kolmen täysikasvuisen ja työkykyisen henkilön perhekunta tavallisina vuosina saisi toimeentulonsa kustakin muodostettavasta osatilasta sen jälkeen, kun kruununverot ja muut velvollisuudet oli suoritettu, hevoset ja karja ruokittu sekä syytinkisopimukset hoidettu.⁶⁷⁹

Iisakki Honkasen taloudellinen tilanne vaikuttaa 1850-luvun alussa olleen tiukempi kuin Juhana-veljellä. Osa Iisakin veloista periytyi isältä Joonas Honkaselta, joka oli jättänyt jälkeensä ainakin 60 hopearuplan velan Olavi Tuomaksenpoika Huttuselle kolmen prosentin korolla. Velkakirja oli päivätty kuukautta ennen Joonas Honkasen kuolemaa 1845, ja se oli maksamatta vielä seitsemän vuotta myöhemmin. Vuonna 1852 Juhana Honkanen maksoi oikeuden määräämänä velasta oman, Heikki-veljensä ja kahden siskonsa osuudet eli $\frac{3}{4}$:n. Haasteesta huolimatta Iisakki Honkanen ei saapunut vastaamaan omasta osuudestaan käräjille. Ulosoton uhalla hänet tuomittiin maksamaan 15 ruplan velkansa korkoineen ja Huttusen oikeuskulut.⁶⁸⁰ Iisakki Honkasen velkoja käsiteltiin useaan kertaan käräjillä 1850-luvun alkupuolella. Esimerkiksi keväällä 1851 talolliset Niilo ja Samuli Partanen Haajaisilta hakivat kiinnityksen Iisakki Honkasen osuuteen Ropolasta. 80 hopearuplan velka kuuden prosentin korolla tuli maksaa syksyyn 1852 mennessä. Velkojia oli monia muitakin.⁶⁸¹

Iisakki ja Juhana Honkasen keskinäiset välit näyttävät kiristyneen viimeistään vanhempien kuoltua keskinäiseksi taisteluksi sukutilasta. Velkakurimuksessaan Iisakki Honkanen päätyi kesällä 1851 tilanteeseen, jossa hän joutui lahjoittamaan kaiken kiinteän ja irtaimen omaisuutensa, arvoltaan 500 hopearuplaa, renki Petteri Rissaselle (s. 1826). Tällä näyttää olleen jonkinlainen talollistausta.⁶⁸² Kauppakirjassa Iisakin maaomaisuudesta puhutaan Honkala-nimisenä perintötilana (Iisalmi 9), mikä viittaa siihen, että veljekset asuivat eri pihapiireissä. Rissaselle liittyi tilakauppaan melkoisia velvoitteita. Ensinnäkin hänen tuli ottaa Iisakki Honkanen ja tämän vaimo Riitta Sonninen syytinkiläisiksi. Sopimukseen kuului vuosittain seitsemän tynnyriä viljaa (puolet ruista ja puolet ohraa), puolikas naua teurastettuna, neljä leiviskää suolattua kalaa ja viisitoista kannua eli 39 litraa palovii-naa sekä yksi lehmä. Lisäksi Rissasen tuli järjestää Iisakille ja Riitalle lämmin asuinhuone, tarvittavat käyttövaatteet ja kunnialliset hautajaiset. Jos toinen syytinkiläisistä kuoli, sopimus puolittui.⁶⁸³

Toiseksi Petteri Rissasen tuli huolehtia Iisakki Honkasen neljästä alaikäisestä lapsesta, Antista (1838–1920), Paavosta (1840–1884), Riitasta (1843–1866) ja Reetta Liisasta (1848–1893) siihen saakka, kunnes pojat olisivat täysi-ikäisiä ja tyttäret päässeet naimisiin. Nuorten tilalla tekemät piian ja rengit työt eivät olisi Petteri Rissaselle ilmaisia, vaan tämän oli maksettava kertamaksuna kummallekin pojalle näiden aikuistuesssa reilu 85 hopearuplaa sekä tyttärille puolet tästä ja tavanomaisina myötäjäisinä lypsävä lehmä, lammas, tynny, peitto ja turkki.⁶⁸⁴

Kolmanneksi Iisakki Honkasen ja Petteri Rissasen sopimuksessa sovittiin, että Rissanen vastaisi kaikista Iisakki Honkaselle kauppapäivään mennessä kertyneistä veloista. Honkala ei säilynyt pitkään Petteri Rissasen omistuksessa, koska tämä ei pystynyt suoriutumaan veloista ja myös syytinkisopimus rasitti hänen talouttaan. Talvikäräjillä 1852 käsiteltiin Petteri Rissasen ja Iisakki Honkasen velkataakan siirtymistä seuraavalle tilanosan ostajalle, rokottaja Mauritz Weisellille. Pöytäkirjoihin merkityistä kymmenestä velkakirjasta selviää, että Iisakki Honkasen velat olivat vähintään noin 155 hopearuplaa. Hän oli saanut lainat 3–6 prosentin koroilla. Vanhimmat veloista olivat liki kymmenen vuoden takaa vuosilta 1844–1845. Edellä mainittuja velkoja Olavi Huttuselle ja Haajaisten Partasille ei kärjäpöytäkirjassa mainittu, joten ne huomioiden Iisakki Honkasen velat olivat 1850-luvun alussa vähintään 250 hopearuplaa ja lisäksi niille kertyneet korot.⁶⁸⁵

Petteri Rissasen jälkeen seurasi kolmen seuraavan vuoden aikana 1852–1855 tiheästi vaihtuva ja oikeudellekin varsin epäselvä, peräti seitsemän omistajan ketju, jonka päätteeksi Juhana Honkanen sai hankituksi Iisakki-veljensä myymän perintömaan omistukseensa.⁶⁸⁶ Juhana Honkanen maksoi 300 hopearuplan kaupan osittain käteisellä, osittain velkakirjalla. Samalla hän otti huolehtiakseen veljensä syytinkisopimuksen ja muut tämän tilansaani liittyneet velvoitteet. Vuodesta 1852 oli säädetty, että syytinkisopimukset oli kiinnitettävä eli käytettävä oikeudessa, jossa ne merkittiin virallisesti tilalle rasiukseksi, joka päti myös kolmanteen osapuoleen nähden.⁶⁸⁷ Näin syytinkiläiset kulkivat tilakauppojen mukana, kuten tässä Honkasten tapauksessa. Virallinen syytinkisopimus turvasi eläkeläisten loppuelämän, vaikka jälkipolvi olisi joutunut tilasta luopumaan. Uudelle omistajalle syytinkisopimus oli onnenpeliä, sillä kaupan mukana tulleet syytinkiläiset saattoivat elellä pitkäänkin tilalla taloudellisena rasitteena.

Juhana Honkasen omistusoikeus 7/16:aan Ropolan tilasta vahvistettiin lainhuutojen kautta 1857. Tässäkään vaiheessa Juhana Honkanen ei omistanut kokonaan Iisalmi 9 -kantatilaa, vaan ainoastaan kolme neljäsosaa, koska hän oli myynyt marraskuussa 1856 Kivimäen ulkopalstan (*utmark*) Haajaisten suunnalta 255 hopearuplalla.⁶⁸⁸ Näillä järjestelyillä Juhana Honkanen oli saanut keskeiset osat Ropolasta omistukseensa Ylemmäisen lähistöllä. Hänen taloudellinen tilanteensa ei kuitenkaan ottanut helpottuakseen, sillä 18-vuotiaaksi varttunut Anna Loviisa Rytönen avioitui keväällä 1858 ja Juhana Honkaselle lankesi maksettavaksi syytinkisopimuksessa mainitut 114 ruplaa isoine myötäjäisineen.⁶⁸⁹

Juhana Honkasen moninaiset syytinki-, tila- ja velkajärjestelyt osuivat katovuosien aikaan. Vuoden 1856 kadon ankaruudesta kirjoitti esimerkiksi iisalmelainen talollinen Pekka Kumpulainen *Suomen Julkisiin Sanomiin* 5.3.1857. Varsinkin pitäjän pohjoisosissa ja koko Maaselan alueella ankaraa puutetta oli sekä viljasta että rahasta. Kumpulaisen mukaan niillä, joilla oli käteistä, ei ollut hätää. He saattoivat ostaa viljaa Kuopiosta, kruunulta ja kauppamiehiltä. Köyhimmät, joilla ei ollut rahaa eikä takaajia, kärsivät eniten. Pitäjänkokouksen pöytäkirjoista kesältä 1856 ilmenee, että Juhana Honkanen kuului kruunun vilja-apua ja -lainaa saaneiden kymmenien talollisten joukkoon.⁶⁹⁰

Juhana Honkasen talouteen kuului 11–17 henkilöä 1860-luvun taitteen molemmin puolin. Näin suuri eri sukupolvien, sisarusten ja palkollisten muodostama ruokakunta ei ollut Savossa yleinen. Yli kymmenen hengen ruokakunnat muodostivat noin kymmenesosan Savon maalaistalouksista 1860-luvulla.⁶⁹¹ Juhana Honkanen oli elämänvaiheessa, jossa hänen

vastuullaan olivat sekä omat alaikäiset lapset että koko joukko muita huollettavia. Syytinkiläisinä Ropolassa asuivat vuonna 1857 appivanhemmat ensimmäisestä avioliitosta⁶⁹² sekä Iisakki-veli vaimoineen kolmen alaikäisen lapsensa kanssa. Vasta 1864 annettiin asetus, joka kielsi kiinnittämistä yhteen tilaan kahta syytinkiä, mikä olisi keventänyt Juhana Honkasenkin rasitteita⁶⁹³. Ex-appivanhemmat Kalle Rytkönen ja Anna Vatanen kokivat vuonna 1858, ettei heitä kohdeltu syytinkisopimuksen mukaisesti. He haastoivat vävynsä Juhana Honkasen käräjille epäkunnioittavasta käytöksestä ja liian vähäisestä ruuasta. Käräjillä vahvistettiin vuonna 1848 allekirjoitettu syytinkisopimus ja appivanhemmat saivat kiinnityksen osaan Juhana Honkasen osuutta Ropolasta.⁶⁹⁴

Aivan ääri rajoilla ei Ropolassa 1850-luvun loppupuolella eletty, koska myös palkollisia ja torppareita pystyttiin pitämään. Henkikirjojen mukaan Juhana Honkasella oli tuolloin lähes joka vuosi pestattuna 1–2 renkiä ja piika. Lisäksi omissa talouksissaan asuivat muonarenki, pari itsellistä ja ainakin yksi torppariperhe. Kotitalouden taloudellista huoltosuhdetta voidaan suuntaa antavasti arvioida henkikirjojen avulla tarkastelemalla henkirahaa maksavien ja maksamattomien keskinäistä suhdetta. Henkirahaa maksaviin kuuluivat 15–63-vuotiaat työkykyiset, niin talon väki kuin palkolliset. Myös työikäisistä ja -kykyisistä syytinkiläisistä piti maksaa henkirahaa, mikä viittaa siihen, että heidän oletettiin osallistuvan talon töihin kuntonsa ja taitonsa mukaan. Esimerkiksi vuonna 1857 Juhana Honkasen piti maksaa henkirahaa elättämistään Iisakki Honkasesta ja Kalle Rytkösestä puolisoineen. Henkirahasta vapautettuja olivat alle 15-vuotiaat, yli 64-vuotiaat ja työkyvyttömät. Jos huoltosuhte on arvoltaan yksi, oli elättäjiä ja elätettäviä kotitaloudessa yhtä paljon. Mitä suurempi luku, sen parempi oli talouden kyky huolehtia niistä, jotka eivät pystyneet täysipainoisesti osallistumaan kotitalouden työntekoon. Agraaritaloudessa maatila oli tuotantoyksikkö, jonka työntekijöitä olivat ruokakunnan jäsenet.

Juhana Honkasen taloudellinen huoltosuhte romahti 1850-luvulla. Vuosikymmenen alussa nuoren avioparin taloudessa asuivat työkykyiset appivanhemmat sekä pestattuna renki ja piika. Huollettavina oli kaksi alaikäistä lasta. Huoltosuhte 3 (6:2) oli hyvä mutta vuosikymmenen puolivälissä laskenut perheenlisäyksen myötä 1,5:een (6:4), vaikka taloon oli palkattu toinen renki. 1860-luvun taitteessa huoltosuhte oli enää 0,57 (4:7). Talonväki oli joutanut jättämällä pestaamatta palkollisia. Iisalmen pitäjässä taloudellinen huoltosuhte oli 1840-luvun puolivälistä 1860-luvun puoliväliin heikko, joten Juhana Honkasen perheen suhteellisen pieni huoltosuhte ei 1860-luvun alussa ollut poikkeava, mutta huoltosuhteen romhdus hyvästä ääri rajoille oli erittäin jyrkkä.⁶⁹⁵

Taloudelliset vaikeudet johtivat siihen, että Juhana Honkanen myi Ropolan 4.11.1861 Aukusti, Taavetti, Juho ja Pekka Sirviölle 2 200 hopearuplalla. Kauppahinnan Sirviöt maksoivat osin käteisenä ja osin velkakirjalla. Kaupan mukana Iisakki Honkasen, Kalle Rytkösen ja Anna Vatasen elatusvelvollisuudet siirtyivät uudelle omistajalle.⁶⁹⁶ Sukutilan myynti oli varmasti raskas päätös, mutta samalla helpottava ratkaisu päästä eroon syytinkisopimuksista. Juhana Honkanen halusi jatkaa edelleen talollisena. Myytyään Ropolan hän osti paikalliselta talolliselta Reeti Kauppiselta puolikkaan Ahmon verotilasta (Ulmala 8), joka sijaitsi kymmenien kilometrien päässä Ropolasta. Kauppahinta oli 1 300 hopearuplaa, jonka Juhana Honkanen maksoi osittain käteisenä ja osittain velkakirjalla. Hallinto-oikeuden hän sai tilaan heti.⁶⁹⁷

Yläsavolaisille tilallisille 1860-luku oli vaikea ajanjakso, kuten Miikka Voutilainen ja Heikki Kämäräinen osoittavat luvussaan. Vuosikymmenen kuluessa maataloilla tehtiin monenlaisia omistusjärjestelyjä. Juhana Honkanen oli edelleen velkaantunut ja joutui 1864 myymään Ahmon tilansa irtaimistoineen langolleen Lassi Kumpulaiselle (s. 1821). Kauppahinta oli 4 000 markkaa. Honkanen luopui tilastaan halvemmalla kuin oli sen ostanut, sillä Honkasen maksama 1 300 hopearuplaa vastasi 5 200 markkaa. Lassi Kumpulaisen piti välittömästi maksaa käteisellä 2 400 markkaa Juhana Honkasen viidelle velkojalle. Puhdasta rahaa Kumpulainen maksoi langolleen vain 360 markkaa. Loput 1 600 markkaa oli sovittu kertyvän Juhana Honkasen, tämän vaimon ja lasten elatuksesta ”sen jälkeen kuin tänä päivänä erittäin tehty elake-liitto [sic!] sisällään pitää”.⁶⁹⁸

Näin Juhana Honkanen vajosi syytinkiläisten eli elätettävien joukkoon. Eläkesopimus ei ollut Itä-Suomelle perinteinen, isän ja pojan väliselle henkilösuhteelle perustuva, vaan läntisempi malli, jossa syytinkiläiset tulivat maakaupan mukana.⁶⁹⁹ Honkaset muuttivat vaimon lapsuudenmaisemiin Honkaharjuun (Porovesi 4). Ilmeisesti osin syytinkisopimukseen liittyen, osin perintönä, järjestyi Reetalle ja Juhanelle torppa.⁷⁰⁰ Nälänhädän pahimpaan aikaan vuonna 1868 Juhana Honkanen menehtyi 52-vuotiaana keuhkotautiin. Perinnönjako suoritettiin viiden alaikäisen lapsen sekä ensimmäisestä avioliitosta syntyneen tyttären kesken. Perukirjan mukaan Juhana Honkanen oli sosiaaliselta statukseltaan torppari vuonna 1866 tehdyn torpparisopimuksen mukaisesti. Näin ollen kiinteää omaisuutta ei ollut jaettavana.⁷⁰¹

Juhana Honkasen perukirjan perusteella perhe ei elänyt puilla paljailta vaan talous vaikutti vaatimattomalta maalaistalolta, jossa oli lukuisia rautaisia työvälineitä peltoaatrasta kirveisiin, viikatteisiin ja sirppeihin. Eloja oli satokauden jälkeen varastossa kaksi tynnyriä rukiita, kolme tynnyriä ohria ja tynnyrillinen ”pottua”. Viljamäärä oli 6–7 hengen perheelle riittämätön tulevaa talvea ajatellen, vaikka peruna osin korvasi viljantarvetta. Kotieläimiä olivat tammahevonen, kolme lypsävää lehmää, vasikka, kaksi lammasta ja sika, joten maitoa ja lihaa oli saatavissa. Puuesineissä oli maitotalouteen kuuluneita astioita kirnuista ja maitohinkeistä lähtien. Kalastukseen liittyivät vene, talvi- ja kesänuotat sekä rysät. Nahat ja rukit kertovat käsitöiden tekemisestä. Kuolinpesän irtaimen omaisuuden bruttoarvo saatavineen oli yli 395 markkaa. Juhana Honkasen kuolinpesässä oli kuitenkin velkoja yli 600 markkaa, joten mitään jaettavaa ei perillisille jäänyt.⁷⁰²

Miehensä kuoleman jälkeen Reetta Kumpulainen on merkitty rippikirjoihin ensin torpparin, sittemmin mökkiläisen leskeksi Honkaharjun tilalle (Porovesi 4). Hän kuoli vuonna 1906. Joonas Honkasen jälkeläiset elivät tilattomina ainakin vuosisadan vaihteeseen saakka. Henriikka-tytär (s. 1858) piikoi Iisalmen kauppalassa ja muutti 1885 naimattomana Kuopioon. Liisa (s. 1856) ja Anna (s. 1862) palvelivat Honkaharjun talossa, ja sittemmin Anna muutti Hiitolaan Karjalaan. Pojat Juho Heikki (1858–1943) ja Lassi (s. 1865) perustivat omat perheensä Honkaharjun mökkiin ja huolehtivat äidistään tämän kuolemaan saakka. Joonas Honkasen Mari-tytär ensimmäisestä avioliitosta meni naimisiin itsellismiehen kanssa 1876 ja muutti sittemmin Kiuruvedelle.⁷⁰³

Honkasten omistajuuskausi Ropolassa oli kamppailua talollisuuden ääri rajoilla. Suvun taloudelliset aallonpohjat seurasivat Ylä-Savon väestökriisejä 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, 1820–1830-luvuilla sekä 1850–1860-luvuilla, jolloin kuolleisuus oli syntyvyyyttä suurempaa.⁷⁰⁴ Väestöön suhteutettuna Suomen sodan kriisi vastasi vuoden 1868 kuolleisuutta.⁷⁰⁵

Uusi omistajasuku

Ropolan ostaneet Sirviöt olivat suhteellisen vaurasta talollissukua, joka ryhtyi uudistamaan tilaa ja painottamaan tuotantoa karjankasvatukseen. Omistajasuvun vaihdos 1861 osui vuosikymmenelle, jolloin suomalaisen maatalouden rakennemuutoksen on yleisesti katsottu alkaneen. Omavaraistaloudesta alettiin vähitellen painottua rahatalouteen, kaskesta peltoihin, kasvinviljelypainotteisuudesta karjankasvatukseen ja rehunviljelyyn. Savon peltopinta-ala nelinkertaistui seuraavien viidenkymmenen vuoden aikana. Kun karjatalous muodosti Pohjois-Savon maatalouden bruttotuotannon arvosta alle 70 prosenttia 1880, osuus oli noussut yli 80 prosenttiin vuoteen 1910 mennessä. Savossa vesiliikenne- ja rautatieyhteydet paranivat 1800-luvun loppupuolella, mikä helpotti voin kuljettamista Pietariin ja vientisatamiin. Vastaperustettu Iisalmen kauppala oli 1870-luvulta lähtien maakunnan toiseksi merkittävin voinvientikeskus Kuopion jälkeen.⁷⁰⁶

Sirviöt olivat kotoisin Iisalmen pitäjän itäosasta, Rutakon Sirvolasta eli Inganmäeltä (Rutakko 19). Pitäjänkartan mukaan Inganmäellä oli 1840-luvulla vain yksi talo, jota rippikirjan mukaan asui kahden veljeksien yhteistalous. Sukupolvenvaihdoksen jälkeen talous eriytyi kahdeksi erilliseksi savuksi: Paavo Pekanpoika Sirviön 16 hengen ruokakunnaksi ja osaomistajan (*delägare*) Samuli Tuomaksenpoika Sirviön 13 hengen ruokakunnaksi. Kummatkin taloudet olivat poikkeuksellisen suuria Savossa, jossa vain pari prosenttia ruokakunnista oli yli 15-henkisiä.⁷⁰⁷ Paavo Sirviön (s. 1804) isännöimässä talossa asuivat 1860-luvun alussa myös hänen veljensä perheineen: Taavetti (s. 1806) ja Aukusti (s. 1811) sekä jo edesmenneen Pekka-veljen pojat Juho (s. 1831) ja Pekka (s. 1840). Monen sukupolven ja veljeksien muodostamassa suurperheessä eleli useampi ydinperhe, joissa oli yhteensä kolmetoista yli 15-vuotiaista ja kolme alaikäistä 1860-luvun alussa.⁷⁰⁸

Paavo Sirviön patriarkaalisisessa taloudessa oli epäilemättä tarve saada viljelyskelpoista lisämaata, jotta mahdollisimman monelle suvun miespuoliselle jäsenelle perheineen saataisiin taattua toimentulo. Sirviöt ostivat Juhana Honkaselta Ropolan siten, että veljekset Aukusti ja Taavetti Sirviö hankkivat kumpikin kolmasosan ja heidän kaksi veljenpoikaansa yhteisesti kolmannen osan. Ropolaan muutti ainoastaan Aukusti (1811–1882) perheineen. Muut myivät osuutensa Aukustille nälänhädän jälkeen syksyllä 1869. Aukustin omistusoikeus Ropolaan vahvistui kolmannessa lainhuudossa 1872.⁷⁰⁹ Tällä tavalla yksi suurperheen jäsenistä oli erkaantunut muusta suvustaan omaksi taloudekseen.

Sirviöiden hallintaoikeus Ropolaan alkoi kaupantekopäivästä. Virallisesti Aukusti Sirviö ja hänen vaimonsa Reetta Eskelinen (1814–1881) muuttivat Ylemmäisille keväällä 1863. He olivat noin 50-vuotiaita. Perheen esikoispoika Reeti kuoli muutama vuosi Ylemmäisille muuton jälkeen. Keskimäinen poika Pekka (1844–1912) oli tilakaupan aikaan 18-vuotias ja kuopus Aku (s. 1851) kymmenvuotias.⁷¹⁰

Sirviöt pystyivät sinnittelemään kohtuullisesti uudella tilallaan halki 1860-luvun nälkävuosien. Ropola kuului siihen vähemmistöön iisalmelaisista henkikirjatalouksista, jotka pystyivät – tai joutuivat – maksamaan uutta väliaikaista suostuntaveroa vuosikymmenen loppupuolella. ”Talonmies” Aukusti Sirviöltä perittiin 1,60 markkaa kolmena eri vuonna 1865, 1869 ja 1870. Hänen vuosituloikseen oli arvioitu noin 700 markkaa. Ropola kuului pienituloisiin verotettaviin iisalmelaistalouksiin.⁷¹¹

Tilanomistajat alkoivat 1800-luvun loppupuolella vaikuttaa entistä enemmän siihen, kuka sai maatilana omistukseensa heidän jälkeensä. Tätä edesauttoi myös tyttären yhtäläinen perimysoikeus vuodesta 1878 lähtien. Aukusti Sirviö isännöi Ropolaa parikymmentä vuotta, noin 70-vuotiaaksi. Yhdessä puolisonsa kanssa hän testamenttasi vuonna 1881 Ropolan kahdelle pojalleen, neljäkymmentä lähestyvälle Pekalle ja 30-vuotiaalle Akulle, joilla molemmilla oli jo omaa perhettä. Vain itse ostettua tai raivattua maata eli ansiomaata (*avlingejord*) saattoi testamentata, mikä ehto Sirviön osalta täyttyi. Jälkisaadöksellään vanhemmat varmistivat, että tila pysyisi perheessä ja molemmilla pojilla olisi riidoitta yhtäläinen mahdollisuus jatkaa maanviljelijöinä Ylemmäsillä. Testamentissa ei mainita syytinkivelvollisuutta.⁷¹²

Ajat olivat muuttumassa. Maatilojen arvo nousi 1800-luvun loppupuolella, ja Ropolan tila oli ostettu perheeseen verrattain korkealla hinnalla. Sukupolvenvaihdokset alkoivat tulla lunastajille yhä kalliimmiksi, kun muut perilliset ryhtyivät vaatimaan osuuttaan jaettavan maaomaisuuden arvonnoususta. Monet lunastajat velkaantuivat sukupolvenvaihdoksissa.⁷¹³ Ehkä juuri näitä karikoita Aukusti Sirviö puolisonsa kanssa halusi välttää, kun he ilmaisivat kirjallisesti viimeisen tahtonsa. Reetta Eskelinen kuoli samana vuonna kuin testamentti tehtiin ja Aukusti Sirviö puoli vuotta myöhemmin 1882.

Aukusti Sirviö ja Reetta Eskelinen saattoivat Ropolan tilan vähintäänkin kohtalaiseen kuntoon. Vuonna 1881 Ropolan kantatilaan kuului kolme talollissavua⁷¹⁴, joista Sirviöiden maaomaisuus oli selkeästi laajin ja tuottavin noin 80 prosentin vero-osuudellaan. Jos tilanosan veroyksikön suuruus oli samassa suhteessa viljeltyyn maa-alaan, Sirviöillä voidaan arvioida olleen 12 hehtaaria peltoa ja 26 hehtaaria luonnonniittyä. Verrattuna 1780-luvun tilanteeseen peltoala olisi näin ollen lähes kaksinkertaistunut ja niittyala 2,5-kertaistunut. Jos kotieläimissä käytetään samaa suhdetta tilanosien kesken, hevosia olisi Sirviöillä ollut viisi, lehmiä kaksitoista, hiehoja kaksi, ehkä yksi sonnikin, lähes 40 lammasta, seitsemän sikaa ja muutamia kanoja. Keskimäärin Pohjois-Savon tiloilla oli neljätoista lypsävää lehmää, joten voidaan pitää todennäköisenä, että Sirviöiden maatala muodosti tässä vaiheessa keskiverron pohjoissavolaisen karjatilan ja verrattain suuren viljelystilan.⁷¹⁵

Vanhempiensa kuoltua Aku ja Pekka elivät muutaman vuoden yhteistaloudessa, mutta Ropolasta ei näytä edelleenkään riittäneen elantoa kahdelle kasvavalle perheelle. Vuonna 1886 veljeksistä nuorempi Aku myi perintöosuutensa Pekalle ja osti Välimäen talon (Vänninmäki 16). Akun maanomistajuus ei kestänyt Vänninmäelläkään pitkään, vaan hän vajosi mökkiläiseksi.⁷¹⁶ Pekka jäi perheineen Ylemmäisen Sirviöön. Hän oli naimisissa kaksi kertaa. Pekka oli solminut 1869 avioliiton talollisen tyttären Katariina Kainulaisen (1849–1876) kanssa. Heidän lapsistaan elivät aikuisikään tytär Reetta (s. 1870) ja kaksi poikaa, Aku (1872–1941) ja Ville (1874–1952). Sen jälkeen, kun Katariina-emäntä kuoli lapsivuoteeseen 1876, Pekka Sirviö avioitui talollisen lesken Heta Sonnisen (1839–1912) kanssa. Toisesta avioliitosta syntyi kolme poikaa: Pekka (1878–1922), Paavo (1880–1919) ja Frans (1884–1928). Pekka Sirviöllä oli siis yhteensä kuusi perillistä, joista yksi oli tytär.

Käytäntö, jossa vanhemmat myivät omistamansa tilan lapselleen, alkoi yleistyä 1800-luvun loppupuolella. Näin isäntäpari valitsi jo elinaikanaan perillisen ja sopi menettelystä muille annettavan korvauksen. Menettely mahdollisti omaisuudenjaon toisella tavoin kuin perintölainsäädäntö edellytti. Väistyvä sukupolvi valitsi tällaisen ratkaisun esimer-

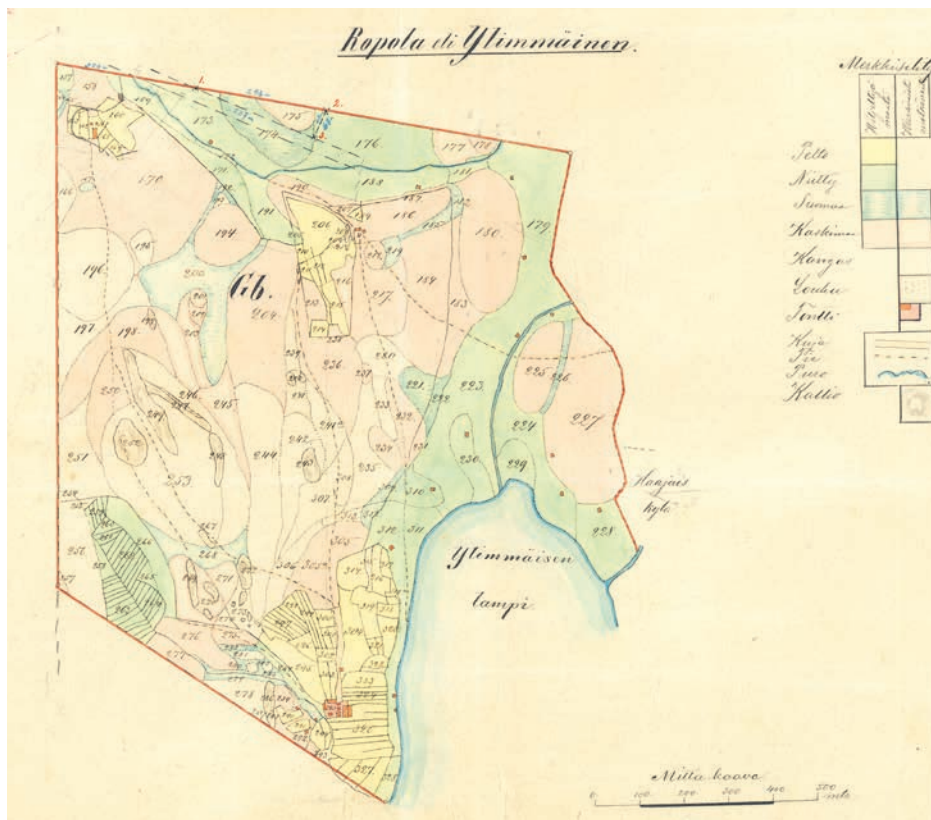

Heta Sonninen (1839–1912)
ja Pekka Sirviö (1844–1912).
Pekka Sirviö isännöi Ylemmäisillä
1881–1896, minkä jälkeen he
elivät tilalla syytinkiläisinä kuole-
maansa saakka. Samuel Sirviön
kuva-arkisto.

kiksi silloin, kun kiinteä omaisuus oli liian pieni verrattuna perillisten lukumäärään eli perimyslainsäädännön mukainen jako olisi voinut uhata sukutilan jatkuvuutta.⁷¹⁷ Myös isot velat saattoivat ajaa isäntäpareja järjestelyihin, jotta talo pysyisi perheessä. Sirviön suvun muistitiedon mukaan pahoin velkaantuneet Pekka Sirviö ja Heta Sonninen päätyivät 1896 myymään Ropolan Vilelle ja Pekalle, jotka olivat velipuolia keskenään. Kaupan ehtona oli syytinkisopimus 52-vuotiaalle Pekka-isälle ja 57-vuotiaalle Hetalle. Kolmas lainhuuto vuonna 1898 vahvisti poikien Villen ja Pekan yhteisen hallinta- ja omistusoikeuden. Samana vuonna virallistui Ropolan kantatila 9:n lohkominen kahteen osaan Sirviöiden ja Kivimäen ulkopalstan omistaneen Antti Nousiaisen (s. 1838) kanssa.

Maanjakosäännökset vapautuivat vähitellen 1860-luvulta lähtien, ja 1890-luvun puolivälissä osittaminen oli tullut käytännössä lähes vapaaksi. Ositusten vuoksi keskimääräinen tilakoko pieneni Savossa nopeasti, kuten muuallakin Suomessa. Ylä-Savossa pientilavaltaistumista jarruttivat 1900-luvun alkuvuosikymmeninä samanaikaiset puutavarayhtiöiden tilushankinnat, joista olen kirjoittanut toisaalla tässä teoksessa.⁷¹⁸ Ropolan lohkomisessa muodostettiin kuvernöörin päätöksellä 1898 kaksi itsenäistä tilaa: Kivimäki 9¹ ja Ropola 9², joista jälkimmäisen velipuolet Ville ja Pekka Sirviö omistivat yhdessä.

Lohkomistoimituksessa muodostettiin 140 hehtaarin Ropola, joka oli maa-alaltaan puolet isojaon aikaisesta kantatilasta. Tilakooltaan Ropola kuului 1900-luvun alussa

Lohkomistoimituksessa 1898 muodostettu Ylä-Savonian Sirviön tila (Iisalmi 9²). Sirviön tilan asiakirjat (Samuel Sirviö).

pienimpään kolmannekseen Iisalmen maalaiskunnassa. Ylä-Savolle leimallisia olivat yli 250 hehtaarin tilukset, joiden osuus oli suurempi kuin Kuopion läänissä ja koko maassa (Taulukko 23). Itäsuomalaisten tilojen rakenteen perusosat olivat perinteisesti kasvimetsä ja pelto. Metsä kattoi 1800-luvun puoliväliin saakka pääosan, vähintään noin kolme neljäsosaa tilojen kokonaisalasta. Sen jälkeen kaski-Suomi alkoi muuttua verrattain nopeasti savotta-Suomeksi, jossa pientilalliset hankkivat elantonsa viljelyn ja karjanhoidon lisäksi metsätöistä ja muista sivuansioista.⁷¹⁹

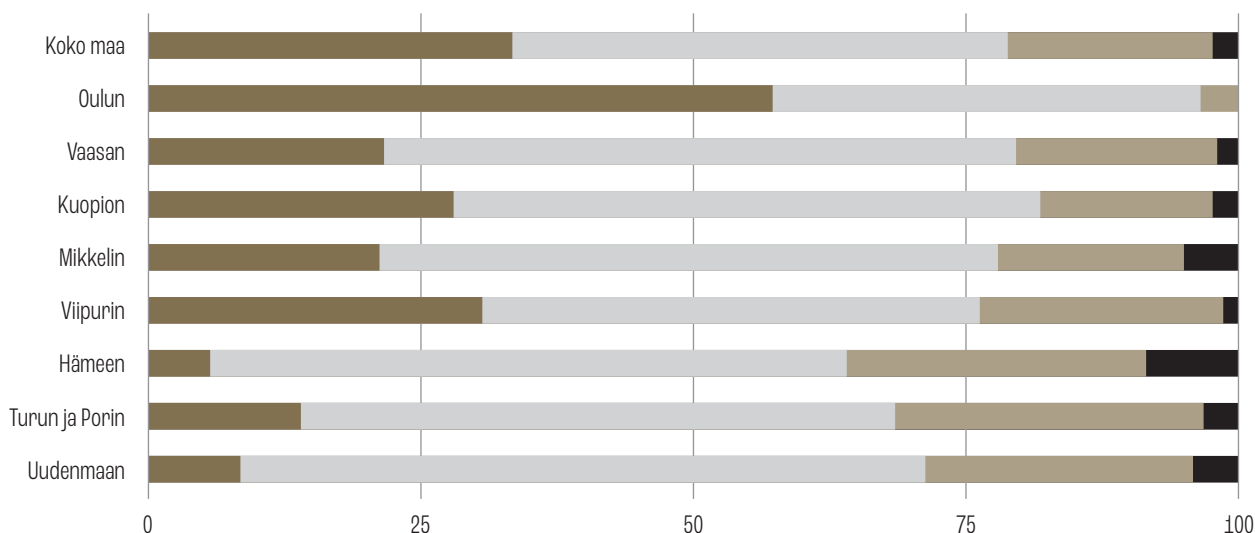
Sirviö ei ollut pientila harjoitetun maataloustuotantonsa puolesta. Raivattua peltoa Sirviössä oli noin 13 hehtaaria eli lähes kymmenesosa tilusalasta. Niittyjen osuus oli 34 hehtaaria (Taulukko 24). Vuosisadan vaihteessa viljelyspinta-ala oli Iisalmen maalaiskunnassa keskimäärin noin kymmenen hehtaaria viljelmää kohden, joten Sirviö sijoittui lähes 50 hehtaarillaan selvästi keskimääräistä suurempien joukkoon. Noin viidenneksellä maanviljelystiluksista viljellyn maan osuus oli yli 25 hehtaaria Suomessa. Itä-Suomessa viljellyt alat olivat pienemmät kuin eteläsuomalaisilla tiluksilla (Kuvio 14). Verrattuna isojaon aikaiseen Antti Roposen uudistilaan pelto- ja niityala oli yksistään Sirviöiden (Iisalmi 9²) osuus huomioiden noin 3,5-kertaistunut. Eniten oli kasvanut niittyjen osuus, mikä osoittaa Sirviöiden panostaneen karjankasvatukseen, kuten moni muukin pohjoissavolainen maatalo.

Taulukko 23 Tilusalan jakautuminen maanomistajille tilusalan laajuuden mukaan vuonna 1901 Iisalmessa, Kuopion läänissä ja koko maassa (%-osuus tilusalasta). Lähde: Vennola 1917, taulukko 8.

	Alle 50 ha	50–249 ha	250–999 ha	1000– ha	Tilusala yhteensä ha
Iisalmen mlk	1	28	39	32	246 835
Kuopion lääni	2	33	40	25	3 062 636
Koko maa	4	39	39	18	19 903 756

Taulukko 24. Ylemmäläisistä Sirviön pelto- ja niittyala sekä kokonaispinta-ala vuoden 1898 lohkoistomitoituksen mukaan sekä vuoden 1786 isojaossa. Lähde: Sirviön tilan asiakirjat (Samuel Sirviö).

	Sirviö vuonna 1898		Ropola vuonna 1786		1786–1898
	Pinta-ala ha	%-osuus	Pinta-ala ha	%-osuus	Kasvu-%
Peltoa	13	9	3,5	1	271
Niittyä	34	24	10	4	240
Tilan kokonaispinta-ala	141	100	280	100	-50

■ Alle 5 ha
 ■ 5–25 ha
 ■ 25–100 ha
 ■ yli 100 ha

Kuvio 14. Maanviljelystilukset (%-osuudet kokonaismäärästä) viljellyn maan koon (ha) mukaan 1900-luvun taitteessa. Lähde: SVT II:8 1896–1900.

Amerikan kaivosrahoilla maataloutta kehittämään

Tilanpito oli edelleen haasteellista 1800-luvun loppupuolella. Myös Sirviöt velkaantivat. Toimeentulon vaikeutuminen sai talon vanhimmat pojat eli Akun, Villen ja Pekan lähtemään Amerikkaan 1900-luvun taitteessa. ”Amerikan kuume” ei tarttunut savolaisiin yhtä voimakkaasti kuin pohjalaisiin, mutta saavutti Pohjois-Savossakin huipunsa vuosisadan vaihteen tienoilla. Kun Amerikkaan lähtijöitä oli maalaiskunnissa liki kolme promillea keskiväkiluvusta 1870–1914, Iisalmen maalaiskunnasta heitä oli yksi tuhatta asukasta kohden. Iisalmi kuului Kiuruveden ja Pielaveden kanssa niihin kuntiin, joista Savossa matkattiin eniten siirtolaisiksi Atlantin taakse. Monet lähtijöistä olivat nuoria työiässä olevia miehiä. Toimeentulo kotitiloilla oli vaikeutunut,

kun yhä useampi perheen jälkikasvusta selvisi pienentyneen kuolleisuuden vuoksi aikuisikään ja yhtäläisen perintöoikeuden myötä tilan lunastaminen oli tätäkin kautta kallistunut.⁷²⁰

Myös poliittisilla syillä oli vaikutusta siirtolaisuuteen. Helmikuun manifestin 1899 jälkeen muuttovirta Amerikkaan voimistui. Vuonna 1902 toimeenpantiin ensimmäinen uuden asevelvollisuuslain mukainen kutsunta, jossa osa 22 vuotta täyttävien miesten ikäluokasta arvottiin kolmen vuoden vakinaiseen palvelukseen Venäjän armeijassa. Toinen osa arvoista vei suoraan reserviin, jossa täytyi kolmena kutsuntaa seuraavana kesänä osallistua Iisalmen tai jonkun muun lähiseudun reservikomppanian harjoitukseen yhteensä 90 päivän ajan. Asevelvollisuutensa suorittaneet miehet merkittiin nostoväkeen 40-vuotiaiksi asti.⁷²¹

Ajatus asepalveluksesta osana Venäjän armeijaa ei innostanut. Suomessa runsas puolet ja Pohjois-Savossa peräti yli 70 prosenttia asevelvollisuusikäisistä jätti saapumatta vuoden 1902 kutsuntoihin. Iisalmen maalaiskunnasta ja kaupungista ei paikalle tullut yhtään tervettä miestä, ainoastaan tarkoituksellisesti sairaita ja muutoin kelpaamattomia. Osa vältti asepalveluksen lähtemällä Amerikkaan.⁷²² Suvussa säilyneen muistitiedon mukaan Aku Sirviö olisi heidän joukossaan. Kuitenkin vuonna 1902 hän oli 30-vuotias, joten hänen olisi pitänyt suorittaa asevelvollisuutensa Suomen armeijassa jo vuosia aiemmin. Vuosien 1891–1900 rippikirjaan asevelvollisuusikäisistä Sirviön veljeksistä sekä Aku että Ville on kuitenkin merkitty asevelvollisuuteen kelpaamattomina ("kelpton"). Ainoastaan velipuoli Pekan kohdalle oli 21-vuotiaana osunut asepalvelukseen johtanut arpa vuonna 1900, ja hän näyttää Amerikkaan lähdollään vältäneen asepalveluksen.⁷²³

Sirviön veljesten siirtolaisuuteen saattoi asevelvollisuutta ja sortovuosien aktivismia enemmän vaikuttaa 1900-luvun taitteen molemmiin puolin sattuneet vaikeat katovuodet, jotka koettelivat maataloutta.⁷²⁴ Pekka oli myynyt 3 000 markalla oman puolikkaansa Ropolasta irtaimistoiheen.⁷²⁵ Kaupat hän teki velipuolensa Villen kanssa 28.2.1899, pari viikkoa helmikuun manifestin jälkeen. Vuonna 1903 talvikäräjillä vahvistettuun kauppaan kuului merkittävä taloudellinen rasite "elakemiehistä": Pekka Sirviön ja Heta Sonnisen syytinki jäi nyt kokonaan Villen harteille. Tämä ei maksanut ostamaansa käteisellä, vaan otti Pekan kontolla olleita velkoja ja rasitteita hoidettavakseen.⁷²⁶

Velipuolet Ville ja Pekka Sirviö päätyivät Akun luo Tellurideen Coloradoon. Pekka jäi niille teilleen ja hukkuu epäselvissä olosuhteissa 1922. Aku ja Ville työskentelivät kaivoksessa ja ansaitsivat ilmeisen hyvin. Henkikirjojen perusteella Ville Sirviö palasi Iisalmeen 1903 sen jälkeen, kun hän oli saanut edellä mainitun kiinnityskirjan Ropolaan. Suomeen saavuttuaan Villen oli tarkoitus vain maksaa tilan velat ja lähteä takaisin Amerikkaan, mutta lopulta hän päätti kuitenkin jäädä Ylemmäisille. 1900-luvun alkuvuosikymmenellä Amerikkaan mentiin yhä useammin vain muutamaksi vuodeksi ansaitsemaan rahaa, vaikka palaajat olivat edelleen selvä vähemmistö siirtolaisten joukossa. Suomeen palanneissa oli suhteellisesti eniten talollisia ja torppareita, koska heillä oli tiedossa ainakin jonkinlainen toimeentulo kotiseudullaan. Monet tarvitsivat rahaa lunastaakseen sisarustensa perintöosuudet tai maksaakseen tilaa rasittaneet velat. Suurin osa paluumuuttajista oli Ville Sirviön lailla naimattomia.⁷²⁷

Ilmeisesti Amerikasta tuotu hattu päässään Ville Sirviö kylvää viljaa Nevalan palstalla. Ylemmäisen Sirviö näkyy vastarannalla. Heikki Sirviön kuva-arkisto.

Suomi oli pitkään ammattirakenteeltaan verrattain muuttumaton ja maatalouteen keskittyvä. Agraariyhteisössä maanomistus oli elintason ja sosiaalisen arvostuksen tärkein mittari. Antti Häkkisen tutkimusten mukaan vasta 1900-luvun taitteessa työelämään siirtyneet ikäpolvet alkoivat selvästi aiempaa useammin sijoittua teollisuuden, palvelujen ja hallinnon ammatteihin – tai lähtivät siirtolaisiksi Pohjois-Amerikkaan.⁷²⁸ Ikänsä puolesta 1870–1880-luvulla syntyneet Sirviön sisarukset kuuluivat juuri tähän sukupolveen. Heille elämässä avautui muitakin mahdollisuuksia kuin isien työn jatkaminen. Maailmalle lähteneiden perillisten osuuksien lunastaminen vaati sukutilalle jääviltä taloudellista pääomaa.

Ropola tarvitsi Ville-isäntänsä. Pekka ja Heta Sirviö olivat syytinkiläisiä. Reetta-tytär oli avioitunut 1893. Perheen kuopus Frans suuntasi höyrylaivalla Englannin ja New Yorkin kautta Tellurideen 1905. Hän kuoli Amerikassa 1928. Sirviöiden viidennenkin pojan, konttoristina Iisalmen kaupungissa työskennelleen Paavon tiedetään olleen Telluridessa. Sitten hän suuntasi Hangosta Kapkaupunkiin kesällä 1909. Myöhemmin 1910-luvulla Paavo Sirviö loi liikemiesuraa Viipurissa ja Porvoossa, kunnes menehtyi perheettömänä keuhkotautiin 1919.⁷²⁹ Esikoispoika Aku Sirviö sen sijaan palasi Villen lailla Ropolaan 1905, samana vuonna kuin uuden asevelvollisuuslain toteuttaminen lopetettiin. Siitä lähtien veljekset Ville ja Aku hoitivat tilaa yhdessä, mutta vasta vuoden 1914 henkikirjassa heidät on merkitty tilan omistajiksi. Itäsuomalaiseen tapaan Ropola oli vanhan Pekka Sirviön isännyydessä aina tämän kuolemaan saakka 1912. Myös kuolinilmoituksessaan Pekka-isä mainitaan maanviljelijänä ja Heta talon emäntänä. Perikunta hallitsi tilaa seuraavana vuonna.⁷³⁰

Ville Sirviön 60-vuotispäivät talvella 1934. Perhe kuvattuna Sirviön salissa. Vasemmalta: Helmi-tytär (s. 1926), Miina ja Ville sekä lapset Veikko, Vieno, Aulis, Arvo ja Armas. Heikki Sirviön kuva-arkisto.

Tuliaisinaan Suomeen Ville ja Aku Sirviö toivat sekä kaivostyössä ansaittua rahaa että Amerikan vaikutteita, myös taloudellista rohkeutta ja riskinottoa. Veljekset alkoivat laajentaa yhteisomistuksiaan ja tehostaa maataloustuotantoaan. Tila oli velaton, ja vuodesta 1912 vanhempien syytinkisopimuskaan ei enää rasittanut. Veljesten maatalousyrittäjyys oli määrätietoista ja tulevaisuutta rakentavaa. Ville Sirviö solmi avioliiton 1911. Samoihin aikoihin hän osti yhdessä Aku-veljensä kanssa yhteisesti Laitilan (Niskala, Iisalmi 3) Koljonvirran läheisyydestä. Kun Aku Sirviö viisikymppisenä avioitui 1920-luvun alussa, veljekset sopivat omistustensa jakamisesta siten, että Ropola (Iisalmi 9²) siirtyi kokonaan Ville Sirviön omistukseen ja Laitila Aku Sirviölle. Veljesten kesken tehty välijako oli sopuisa ja tasapuolinen. Perheen muistitiedon mukaan Aku Sirviö olisi asunut Laitilassa jo vuodesta 1911 lähtien, mutta henkikirjoihin veljekset on merkitty Ylemmäsille aina 1920-luvun alkupuolelle saakka.⁷³¹

Ville ja Miina Sirviön aikana Ropolaa alettiin kutsua Ylemmäisen Sirviöksi. Tilalla oli 1930-luvun alussa peltoa 30 hehtaaria, luonnonniittyä neljä hehtaaria ja raivattua laidunta 24 hehtaaria. Sirviö kuului niin Pohjois-Savossa kuin koko Suomessa suhteellisen harvalukuisiin yli 25 peltohehtaarin tiloihin (Taulukko 25). Savossa maatilan keskimääräinen peltoala oli 5,6 hehtaaria vuonna 1930. Koko maassa vastaava luku oli kuusi hehtaaria. Omavaraisuuteen olisi tarvittu 1920-luvun laskelmien mukaan noin kymmenen hehtaaria. Kun maanjako alkoi vapautua ja tilattoman väestön asutustoiminta viritä 1900-luvun taitteesta lähtien, pientilat yleistyivät. Itsenäisten tilojen määrä kasvoi merkittävästi 1910–1930-luvulla toteutettujen maareformien myötä. Yksistään 1920-luvulla Pohjois-Savossa tilojen määrä lisääntyi yli 12 600:lla. Kasvu painottui alle kymme-

nen peltohehtaarin tiloihin, erityisesti 1–5 peltohehtaarin pientiloihin. Pohjois-Savossa pientiloja syntyi eniten Iisalmen kihlakuntaan. Pientilavaltaistuminen jakoi maakunnan ja koko läänin tavallaan kahtia maatalous- ja metsätalousalueisiin.⁷³² Iisalmen pitäjässä metsävaltaisia, pieniä perheviljelmiä muodostui erityisesti pohjois- ja itäosiin, kuten tilattoman väestön oloja kuvaavassa luvussani olen kuvannut. Sirviö ei ollut pientilan kaltainen perheviljelmä, vaan tilalla oli edelleen myös palkattua työväkeä.⁷³³

Suomessa tehtiin uudisraivausta voimallisesti 1910–1920-luvulla. Kuopion läänissä peltoala lisääntyi koko maata nopeammin. Iisalmen kihlakunta puolestaan kuului peltonteen ydinalueeseen Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa (Taulukko 26). Kiuruveden, Iisalmen, Lapinlahden ja Maaningan suunnille muodostui vahva maatalousalue. Etenkin luonnonniittyjä raivattiin pelloksi.⁷³⁴ Sirviön tilasta viljeltyä peltoa ja laidunta oli 1930-luvun taitteessa yhteensä 44 prosenttia, mikä osuus oli yli kymmenen prosenttiyksikköä suurempi kuin kolmekymmentä vuotta aiemmin.

Metsämaata Sirviössä oli lähes 80 hehtaaria ja sen osuus maa-alasta oli 57 prosenttia eli huomattavasti enemmän kuin 1900-luvun taitteessa. Kaskelle merkittyjä maita oli toisaalta raivattu pelloksi ja otettu laidunkäyttöön, toisaalta annettu metsittyä. Metsänomistajina Sirviöt saivat tuloja myös puunmyynnistä eri muodoissaan.⁷³⁵

Ylemmäläisen Sirviön järvenrantaniityt ja heinäviljelyyn sopivat savikkomaat loivat hyvät edellytykset karjataloudelle. Karjanhoidon tehostaminen vaati tuotantorakennusten uusimista. Ville Sirviö rakennutti 1920-luvulla uuden, poikkeuksellisen suuren karjakartanon sementtitiilistä. Navetassa oli paikat 40 lehmälle ja sen yhteydessä oli kuuden hevosen talli, sikala, 125 kanan kanala sekä karjakeittiö, maituhuone, jäähuone, kalustovaja ja karjanhoitajan huone. Puolen kilometrin päässä olevasta lähteestä johdettiin painovoimalla juokseva vesi puuputkia pitkin hevosille ja lehmille juomakuppeihin sekä asuinrakennukseen.⁷³⁶ Monikerroksinen karjakartano oli kooltaan, malliltaan ja rakennustekniikaltaan ainutlaatuinen Ylä-Savossa ja harvinainen koko Suomessa. Entisenä kaivosmiehenä Ville Sirviö ampui taidokkaasti kallioon isot virtsa-altaat kellarikerrok-

Panamahattuinen Ville Sirviö nojaamassa aitaan. Amerikasta tultuaan hän kunnosti kolmesta erillisestä ja keskenään eri linjassa olleesta hirsirakennuksesta komean päärakennuksen tupineen, saleineen ja kammareineen. Valtameren takaisina vaikutteina kuistit saivat jyrkkäkattoiset päätykolmiot ja talon toiselle puolelle rakennettiin amerikkalaistyylinen pitkä avoveranta. Samuel Sirviön kuva-arkisto.

Kokoluokka	Pohjois-Savo %-osuus maatiloista (yht. 14 073 tilaa)	Kuopion lääni %-osuus maatiloista (yht. 28 835 tilaa)	Suomi %-osuus maatiloista (yht. 199 385 tilaa)
1–5 ha	55	60	48
5–10 ha	24	23	25
10–15 ha	10	8	12
15–25 ha	7	6	9
25–50 ha	3	2	5
yli 50 ha	1	1	1

Vuosi	Iisalmen kihlakunta ha	Pohjois-Savo ha	Kuopion lääni ha	Suomi ha
1910	25 348	77 238	133 741	1 632 100
1920	27 287	85 654	142 773	1 791 100
1929	38 478	105 234	179 482	2 045 300
Kasvu-% , 1910–1929	52	36	34	25

seen ja valoi välipohjan, jonka päälle tuli lantala (0-kerros). Ensimmäiseen kerrokseen sijoitettiin lehmät ja ylimmäiseen kerrokseen ”heinävinni”.⁷³⁷

Ville Sirviö kehitti tilasta yhden merkittävimmistä yläsavolaisista karjataloista. Sirviön karja oli iso 1930-luvulla. Se sisälsi 38 itäsuomalaisista lehmää, sonnina, kolme hevosta ja 30 kanaa. Suvussa kulkeneen anekdotin mukaan naapurit olivat kummeksuneet ja epäilleet Villen ”seonneen” Amerikassa, kun hän pian Suomeen palattuun luopui viljan viljelystä ja panosti maitotalouteen. Ville oli perustellut valintaansa sillä, ettei Ylä-Savon korkeuksilla voinut kilpailla Venäjältä tuotua viljaa vastaan. Vesireitti ja rautatie Iisalmeen asti synnyttivät luotettavan leipäviljan toimitusreitit ja höyrymyllyjä perustettiin. Paikalliset eturivin viljelijät siirtyivät Ylä-Savossa vähemmän kilpailtuun ja olosuhteisiin paremmin sopivaan karjatalouteen.⁷³⁸

Ville Sirviön visio oli olla iso karjatilallinen, ja tässä hän myös onnistui. *Savon Sanomissa* 1.7.1952 julkaistussa muistokirjoituksessa todetaan: ”Oltuaan 3 vuotta Amerikassa, hän [Ville Sirviö] ryhtyi viljelemään kotitilaansa saattaen sen erääksi paikkakunnan tuottoisimmista maanviljelys-karjanhoitotaloista.” Ville Sirviö osasi kaupallistaa maataloustuotantoa. Samalla hän halusi pitää kiinni mahdollisimman suuresta omavaraisuudesta. Sirviössä työt eivät saaneet pysähtyä, jos työkalut tai laitteet särkyivät. Hieman syrjässä pihapiiristä oli paja, jossa valmistettiin tilalla tarvittavat metalliosat työvälineisiin.⁷³⁹ Talollinen Ville Sirviö kuului yläsavolaisiin poliittisiin vaikuttajiin 1920–1940-luvulla.⁷⁴⁰ Hän oli perustamassa myös maalaisliittolaista aluelehteä *Iisalmen Sanomia* kirjapainoineen 1925.

Taulukko 25. Kuopion läänin ja Suomen maatilat (itsenäiset, yli yksi peltohehtaaria) suuruusluokittain vuonna 1929. Lähde: SVT III: Maataloustiedustelut 1929–30; Kupiainen 2007.

Taulukko 26. Peltohehtaarit Iisalmen kihlakunnassa, Pohjois-Savossa ja Kuopion läänissä 1910, 1920 ja 1929. Lähde: Kupiainen 2007, 132; Luke, Tilastotietokanta.

Sirviön sementtitiilinen, monikerroksinen karjakartano maanlaisine kallioaltaineen oli ainutlaatuinen Pohjois-Savossa. Rakennus valmistui vuoden 1927 tietämällä ja purettiin 2010-luvun loppupuolella. Heikki Sirviön kuva-arkisto.

Talollisen sinnittelyä 1800-luvulla

Ropolan siirtyminen suvun ulkopuoliselle omistajalle 1860-luvulla osui maatalouden suuren rakennemuutoksen alkuvaiheeseen, jolloin perinteistä kaski- ja peltoviljelyä harjoittaneet Honkaset vajasivat tilattomiksi ja karjatalouteen tilanpitoa vähitellen suunnanneet Sirviöt hankkivat Ropolan omistukseensa. Kaupan taustalla oli Honkas-ten vuosikymmenien kamppailu taloudellisten vaikeuksien alla sekä hitaasti kriisiytyvä perinteinen maatalous. Ylipäätään suomalaisen sukutilan omistajanvaihdokset ovat usein olleet aivan jotain muuta kuin harmoninen isältä pojalle jatkuva omistajuusketju. Perintötiloja on jaettu ja lohkottu, lahjoitettu ja testamentattu, pantattu ja myyty. Tilan omistajuudesta ja perintöosuuksista on riideltä. Isänniksi on tullut niin kotivävyjä kuin ulkopuolisia ostajia.

Seuraamalla yhden tilan historiaa on mahdollista jäsentää maatalouden rakennemuutosta ja omistajavaihdosten taustatekijöitä ja näin ymmärtää konkreettisemmin talollisväestön toimeentulon edellytyksiä ja kehitystä Ylä-Savossa. Noin 150 vuoden aikajänne auttaa hahmottamaan tilan maanomistajuudessa sukupolvittain toistuneita taitekohtia, joissa sukutilan ja talollisen aseman säilyminen on ollut koetuksella. Tällaisia käännteitä olivat ensinnäkin perheen sisäiset, hyvinkin yksilölliset syyt, kuten raskaat syytinkisopimukset ja perintöosuuksien lunastamiset, velkaantuneisuus, isäntien ja perillisten työkyvyttömyys ja kuolemat, miespuolisen perillisen puuttuminen, työvoimaresurssien vaihtelut ja perheyhteisön kasvaminen liian suureksi suhteessa tilan tuottoon. Toiseksi talollisilta vaativat kestävyyttä ja joustokykyä ulkoiset syyt. Kotitalouden huoltosuhte muodostui raskaaksi erityisesti väestökriiseissä, kun työkykyisiä perheenjäseniä saattoi äkillisesti olla huomattavasti vähemmän kuin huollettavia. Ylipäätään 1800-luvun loppupuolella itäsuomalainen suurperhe alkoi muuttua taloudelliseksi rasisitteeksi, kun työvoimaa vaatineesta kaskiviljelyksestä siirryttiin koneellistuvaan maanviljelykseen ja karjanhoitoon. Satojen vuosien ajan yhden suvun hallussa olleet tilat ovat todennäköisesti enemmän poikkeus kuin sääntö Suomessa.

Perinteinen maatalous oli 1800-luvulla koetuksella, mikä johti myös talollisten sosiaaliseen vajoamiseen tilattomaan väestönosaan. Maanjaon vapautuminen ja maareformit johtivat puolestaan maatalouden nopeaan pientilavaltaistumiseen 1900-luvun alkupuolella. Samanaikaisesti Ylä-Savossa oli talollisia, jotka metsäkauppojen ja vilkastuneen voimyyntin ansiosta vaurastuivat ja hankkivat käteisvaroillaan maatiloja omistukseensa, raivasivat uusia viljelyksiä ja kaupallistivat maatalouttaan. 1800-luvun loppupuolella alkanut voimakas maatalouden rakennemuutos edellytti talollisilta uudenlaista yrittäjämäistä tilanpitoa ja investointeja, joihin haettiin pääomaa jopa Amerikan kulta-kaivoksilta. Ei liene uudisraivaaja Antti Roponen ensi kertoja kuokkaansa Ylemmäisen länsirannalle iskiessään aavistanut, että 150 vuoden päästä tila kuuluisi maakuntansa ja koko Suomen mittapuulla parhaimpaan kymmenykseen viljelysalaltaan ja olisi karjanhoidoltaan esimerkillinen ja elinvoimainen maatila.